

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
ANABİLİM DALI**

**HİTİTLERDE TOPLU NÜFUS AKTARIMLARI VE ÜLKE İÇİNDE
KULLANIMLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Ali Osman TİRO

Ankara-2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
ANABİLİM DALI**

**HİTİTLERDE TOPLU NÜFUS AKTARIMLARI VE ÜLKE İÇİNDE
KULLANIMLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Ali Osman TİRO

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Yasemin ARIKAN

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
ANABİLİM DALI

HİTİTLERDE TOPLU NÜFUS AKTARIMLARI VE ÜLKE İÇİNDE
KULLANIMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yasemin ARIKAN

Tez Jürisi Üyeleri

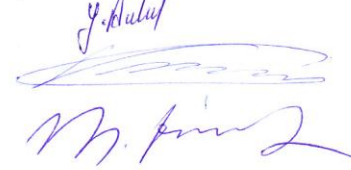
Adı-Soyadı

Prof. Dr. Yasemin ARIKAN

Prof. Dr. İ. Cem KARASU

Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 10/10/2017

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmadan bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (23/12/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Ali Osman TİRO

İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
TRANSKRİPSİYON VE DİĞER YERLERDE	
KULLANILAN İŞARETLER VE KISALTMALAR	iv
BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
1. HİTİTLERDE İNSAN VE NÜFUS KAVRAMI	4
1.1. NAM.RA Kavramı ve Değerlendirilmesi	8
1.2. Tarihsel Süreç İçinde Hitit Devletinde Nüfus Yönetimi	14
2. BİR KAZANIM YÖNTEMİ OLARAK NÜFUS AKTARIMI	19
2.1. Askeri Amaçlı Aktarımlar	19
2.2. İnsan Kaynağı Gereksiniminden Doğan Aktarımlar	21
2.2.1. Tapınak Hizmetlerinde Kullanımlar	22
2.2.2. Ritüellerde Kullanımlar	44
2.2.3. Tımar Arazilerinde Kullanımlar	46
2.2.4. Diğer Alanlarda Kullanımlar	48
2.3. Kuruştama Anlaşması'nda Nüfus Aktarımı	56
3. YORUMLAR VE SONUÇ	64
ÇALIŞMADA KULLANILAN METİNLER	
KAYNAKÇA	
ÖZET	
ABSTRACT	

ÖNSÖZ

Hitit metinlerinde sıklıkla adı geçen ve bir sosyal sınıf olarak kabul edilebilecek NAM.RA'lar, devletin sosyal ve ekonomik boyutunun bir unsuru olagelmiştir. Bununla beraber, nüfus aktarımı konusunda tek örnek NAM.RA popülasyonu değildir. Çeşitli devlet adamlarının, vasal kralların hatta tahttan indirilmiş kişilerin bile bu bağlamda değerlendirilmesi gereken yönleri vardır, zira aktarım olgusu, oldukça politik bir araç olarak kullanılagelmiştir.

Bu çalışmada beni yorum ve düşünceleri ile her zaman olumlu olarak düşünmeye sevk eden danışmanım Prof. Dr. Yasemin ARIKAN'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Prof. Dr. Cem KARASU'ya da desteği için teşekkür etmek istiyorum. Yine gerek çalışma boyunca, ama özellikle sosyal yaşantımda da desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarım Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Sumeroloji Anabilim Dalı Arş. Gör. Ömer KAHYA'ya ve yine aynı fakültede görev yapan Antropoloji Bölümü, Sosyal Antropoloji Anabilim Dalı Arş. Gör. Zeynel KARACAGİL'e, bana verdikleri motivasyon için teşekkür ederim.

Son olarak ise, her daim yanımda olan ve daha uzun yıllarca da olmalarını dilediğim annem ve babama teşekkür ediyorum.

Ali Osman TİRO

ANKARA

TRANSKRİPSİYONDA VE DİĞER YERLERDE KULLANILAN

İŞARETLER VE KISALTMALAR

ay.	:	arka yüz
bkz.	:	bakınız
krş.	:	karşılaştırınız
öy.	:	ön yüz
vd.	:	ve devamı
.	:	Ünlüler altında ilgili işaretin kırık/eksik olduğunu gösterir.
...	:	Yan yana üç ya da üçten fazla nokta, o kısmın sağlam olduğunu fakat gerek görülmediğinden alınmadığını gösterir.
[]	:	Tabletin o bölümünün kırık olduğunu gösterir.
()	:	Çevirinin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan eklemeyi gösterir.
[()]	:	Yuvarlak parantez içine alınan kısmın, metnin paralelinden ya da duplikatından tamamlandığını gösterir.
[...]	:	Kırık metin yerinde sayısı hesaplanabilen işaretleri gösterir.
<< (Glossenkeil)	:	Luçice veya bir başka yabancı dilden sözcüklerin başında kullanılır.
____, _____	:	Tabletin ve çevirinin paragraf ayrımını gösterir.
< >	:	Kâtip tarafından unutulmuş olması muhtemel işareti gösterir.
+	:	Direct joinleri gösterir.
(+)	:	Indirect joinleri gösterir.
x	:	Okunamayan işaret veya işaretleri gösterir.
x+1	:	Tabletin okunabilen ilk satır sayısını gösterir.
?	:	Transkripsiyon ve/veya çevirinin şüpheli olduğunu gösterir.

BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR

AfO: Archiv für Orientforschung, Graz.

AM: Die Annalen des Mursilis, Leipzig 1933.

AOAT: Alter Orient und Altes Testament.

AoF: Altorientalische Forschungen, Berlin.

ArAn: Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri, Ankara.

AuOr: Aula Orientalis, Barcelona.

CM: Cuneiform Monographs.

ColAnt: Colloquia Antiqua.

CoS: Context of Scripture.

CTH: Catalogue des Textes Hittites, Paris 1971.

DBH: Dresdner Beiträge zur Hethitologie.

DLL: Dictionnaire de la Langue Louvite, Paris 1959.

HdO: Handbuch der Orientalistik.

HED: Hittite Etymological Dictionary, Berlin-New York-Amsterdam 1984.

HEG: Hethitisches etymologisches Glossar, Innsbruck 1983.

HKM: S. Alp, Maşat-Höyük'te Bulunan Çivi Yazılı Hitit Tabletleri = Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat_Höyük, Ankara 1991.

HT: Hittite Texts, London 1920.

HW: Hethitisches Wörterbuch, Heidelberg 1952.

HW²: Hethitisches Wörterbuch. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage auf der Grundlage der edierten hethitischen Texte, Heidelberg 1975.

IBoT: İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri, İstanbul 1944.

JCS: Journal of Cuneiform Studies, New Haven.

JNES: Journal of Near Eastern Studies, Chicago.

KBo: Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig/Berlin 1923 ss.

KIF: Kleinasiatische Forschungen, Weimar 1927/1930.

KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin 1921 ss.

MVAG: Mitteilungen der Vorderasiatisch-ägyptischen Gesellschaft.

NH: Les Noms des Hittites.

RGTC: Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, Band 6, Wiesbaden
1978.

SBL: Society of Biblical Literature, Atlanta.

SMEA: Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, Roma.

StBoT: Studien zu den Boğazköy-Texten, Wiesbaden.

THeth: Texte der Hethiter, Heidelberg 1971 ss.

TTK: Türk Tarih Kurumu, Ankara.

UHK/ICH: Uluslararası Hititoloji Kongresi/International Congress of Hittitology.

GİRİŞ

Tarihi olgu ve olayları incelerken, devletler bazında veya o devletlerin dönemseller liderlerine göre bir anlatım tercih edilir. Ancak bu olgu ve olayları incelerken onları asıl gerçekleştiren unsur olan “insan” etmeni genelde ikinci plana atılır. Bunda kuşkusuz en büyük etken, halka ve bireysel bağlamda insanlara dair tutulan kaynakların sınırlı olmasıdır. Hitit tarihi anlatılırken de durum bundan farklı değildir. Konularına göre pek çok tür içinde sınıflandırılan Hitit metinleri, halk yaşamına dair ayrıntıları ise pek anlatmaz. Ancak yine de Hititler, gerek askeri seferler, gerek nakil yoluyla birçok etnik ve kültürel unsuru kendi bünyesinde toplayıp barındırabilmeyi başarmıştır¹.

Özellikle metinler içinde geçen NAM.RA kavramı, pek çok yerde bahsedilmesine rağmen, kendisi hakkında en az bilgi sahibi olunan kavramlardan biridir. Bunda en büyük etmen kuşkusuz, Hititlerin sadece olayları anlatan bir tarih anlatımı yöntemini benimsemiş olmalarıdır. Doğrudan bilgi vermesinin yanında, bu bilgilerin nasıl ve ne biçimde gerçekleştiği konusu genelde bir bilinmez olarak kalır. Örneğin II. Murşili, Arzağa seferinden dönüşte 66.000 NAM.RA aldığı yönünde bir bilgi vermektedir (KBo 3.4 ay. III 33-34) ancak bu kişilerin neden, nasıl alındığı, nerelerde kullanıldığı ya da nerelerde yerleştirildiği konusunda bilgi vermemektedir. Yine de söz konusu askeri seferler sırasında nakledilen nüfusun, hayvanların ve diğer ganimetlerin de kaydının tutulduğu görülmektedir².

¹ Bryce 2003: 25.

² Bryce 2003: 78.

Hitit tarihinin geneline bakıldığında önümüze çıkan tablo, devletin genişleme politikası çerçevesinde diğer devletlerle ve daha küçük siyasi oluşumlarla savaşlar, kız alıp verme ve dolayısıyla evlilik yoluyla yapılan ve pekiştirilen siyasi anlaşmalar göze çarpmaktadır. Savaşlardan elde edilen diğer ganimetler gibi NAM.RA'lar da ganimet sayılıyordu ve onlara epey önem veriliyordu. Evlilik veya anlaşma yoluyla diğer devletlerle gerçekleştirilen oluşumlarda ise söz konusu NAM.RA'ların durumları, eğer Hatti ülkesinden kaçıp anlaşma yapılan devletin topraklarına girerse onların derhal Hitit kralına iade edilmesi özellikle vurgulanıyor ve isteniyordu. Şüphesiz onlara verilen bu önem, NAM.RA'ların Hitit siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı içindeki önemlerinden kaynaklanıyordu.

Fethedilen yerlerden getirilen ve metinlerde sayıları verilen bu kişilerin, yine o savaşlara götürülen insanlar dolayısıyla ortaya çıkan işgücü açığını kapatmakta kullanılıyor olmaları mümkündür. Getirilenlerin çoğunluğu, tarım arazilerinde insan kaynağı olarak kullanılmış olmalıydı. Savaşa gidilen o uzak mesafelerden getirilirken harcanan güç ve lojistik desteğe, tarım arazilerinde çalıştırılarak karşılık veriyorlardı. Bu yüzden de NAM.RA'lardan metinlerde “ganimet” olarak bahsedildiği düşünülebilir. Belki de benzerlerine göre daha insancıl olarak değerlendirilen Hitit Yasaları'nda sözü edilen insancıl sebeplerden çok, ganimet olarak değerlendirilen bu NAM.RA nüfusunun ziyan olmaması adına daha koruyucu haklara sahiptiler³.

Yazılı kaynaklar bize nüfus konusunda pek bilgi vermediği için, bu konudaki çıkarımlar genelde yorum boyutunda kalmaktadır. Bununla birlikte arkeoloji biliminde gün geçtikçe yaşanan yeni keşifler ve teknolojinin de ilerlemesiyle ortaya

³ Bryce 2003: 95.

çıkan yeni yöntemler, Hitit metinlerinde pek bahsedilmeyen “insan” olgusunun da açığa kavuşması konusunda bizleri heyecanlandırmaktadır.

“Hititlerde Toplu Nüfus Aktarımları ve Ülke İçinde Kullanımları” adını verdiğimiz bu çalışmada, insan ve nüfus olgusuna Eskiçağ toplumları bazında genel bir giriş yapılmış ve bu giriş, çeşitli örneklerle desteklenmiştir.

Birinci bölümde çalışma genel hatlarıyla ele alınmıştır. Burada konu Hititçe metinlere dayanılarak açıklanmış, Hitit tarihine yönelik çeşitli dönemlere ait olaylar yine gerekli ikinci el kaynaklar da kullanılarak değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise, bir önceki bölümde anlatılan olaylar daha da ayrıntılı olarak ele alınmış ve burada nüfus aktarımı olgusunun yanında, söz konusu nüfusun devlet çıkarları gereği politik bir unsur olarak kullanımını yine çiviyazılı kaynaklarla ve örneklerle sunulmuştur.

Son olarak, çalışma boyunca anlatılan olaylar ve sunulan kaynaklar bağlamında, çeşitli düşünceler -fazla sübjektif olunmadan ve ucu açık bırakılarak- dile getirilmiş, bu düşüncelerin de yorumsal boyutu, yine başka düşünceler ve iddialar oluşturabilecek şekilde daha sonraki çalışmalarda tekrar ele alınmak üzere değerlendirilmeye bırakılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan tüm metinler, liste halinde çalışmaya eklenmiştir.

1. HİTİTLERDE İNSAN VE NÜFUS KAVRAMI

Hitit metinlerinde geçen Hititçe *antuḫša-/antuḫḫa-/antuḫaḫḫa-*, “insan”, Sumerce UN (̀UKU) “insan”, LÚ.U₁₉^{LU} “insanlık, insanoğlu”, DUMU.LÚ.U₁₉^{LU} = *dandukešnaš* DUMU-*aš* “insan, insanoğlu”, DUMU.NAM.LÚ.U₁₉^{LU} “insan, insanlık, insanoğlu”⁴ gibi sözcükler, onların dünyasında insan ve ona dair kavramları anlamamızı sağlamaktadır. Bu sözcük, herhangi bir sosyal sınıfı belirtmeksizin genel anlamda bir kullanımdır. Eski Hitit döneminde Pimpira’ya ait olan ve ülke insanına karşı insafli ve şefkatli yönünü gösterebilmesi adına yazdırıldığını düşünebileceğimiz⁵ bir metinde bu durum çok güzel ve sanatsal bir yolla ifade edilmektedir.

KBo 3.23⁶ (CTH 24)

öy.

5 ^{LÚ}GIG-*an a-ú nu-uš-ši NINDA-an ḫa-a-tar pa-i ma-a-n[a-an]*

6 *ḫa-an-da-iš ḫa-la-aḫ-zi zi-ga-an e-ku-ni-mi da-[i]*

7 *ták-ku-ḫa-an e-ku-ni-ma-aš ḫa-la-aḫ-zi na-an ḫa-an-da-š[i]*

8 *da-i ...*

5 Hastaya bak (gözet)! ve ona ekmeği, suyu ver! Eğer onu

6 sıcak vurursa (çarparsa) serin (yere) yerleştir!

7 Eğer onu soğuk vurursa onu sığağa

⁴ Ünal 2016a: 68a, 108a, 324b.

⁵ Bryce 2003: 46.

⁶ Archi 1979: 41; Cammarosano 2006: 19.

8 yerleştir!

Hitit devlet yapılanması içinde, çağdaşı diğer merkezi devletler gibi insan ve nüfus kavramı pek çok olayın belirleyici faktörlerinden birisi olarak kabul edilebilir. Çiftçilik, hayvan bakıcılığı gibi tarımsal öğeler, Hitit ekonomisinin belkemiğini oluřturuyordu⁷.

Ele geçirilen kentlerin, yerleşim bölgelerinin ve toprakların yağmalanması, buralardan elde edilebilecek her türlü ganimete sahip olduktan sonra ayrıca bir de haraca bağlanarak devlet için gelir kaynağı sağlıyordu. Söz konusu ganimetlerden biri olan NAM.RA'lar da devletin insan gücü ihtiyacının büyük kısmını karşılıyor olmalıydı. Bu insanların, tarımsal işgücü, ordu için asker, tapınak personeli, yeni kurulan veya seyrek nüfusa sahip yerleşim yerlerinde nüfus oluşturmak için kullanıldığını öğreniyoruz⁸.

Hitit devletinin siyasi ve iktisadi politikası gereği, diğer gelir kaynakları gibi, savaş sonrası elde edilen ganimetler de başkent Hattuša'da toplanırdı. Buna göre, ele geçirilen başka insanlarla seferden dönülmesi, bu insan kaynağının nerede ve nasıl kullanılacağı sorununu da beraberinde getirmiştir. Burada özellikle, “**yeniden yerleştirme**” kavramı öne çıkmaktadır. Yeniden yerleştirme kavramı, elde edilen tüm bu “ganimetlerin” bir kente yerleştirilmesi anlamında değildir. Hititler çeşitli alanlarda kullanabileceği nitelikte kişileri, kadın ya da erkek, kullanmak istiyor görünmektedir.

Ancak elbette bu boyutta bir aktarım yapılırken birtakım olumsuzlukların yaşanması ihtimaller arasındaydı. Tutsakların bazen kaçtığı ve çevre ülkelere,

⁷ Collins 2007: 112.

⁸ Bryce 2003: 116.

kentlere sığındıkları da oluyordu. Anlaşma maddelerinde kaçakların iadesi konusunun üzerinde ısrarla durulmasının nedeni de bu olsa gerektir. Hatta kaçakları iade etmemek savaş sebebi sayılabiliyordu; II. Murşili ile Uḫḫaziti arasında olduğu gibi⁹.

Savaşılan yerden alınıp getirilen bu insanlarla Hitit devleti içinde yeni bir sosyal sınıf da oluşturulmuştur. Bu insanların hukuk karşısındaki durumu ise, hürler ile köleler arası bir duruma karşılık geliyordu. Düşman askerleri ve savaşılan bölgedeki halk gibi, onların köleleri de Hititler tarafından ganimet veya NAM.RA sayılıyordu. Ayrıca Hititlere ait unsurları elinde tutan düşman ülkelerine karşı bir çeşit pazarlık konusu veya değişim aracı olarak da kullanıldıkları görülmektedir¹⁰. Bu durumda ise bazen hizmetlerde kullanılıyor, bazen krala ait oluyor, hatta bazen satılabiliyorlardı. İşte bu noktada NAM.RA'ların sosyal yapıdaki yeri kesin değildir.

KUB 26.69¹¹ (CTH 295)

ay. V

5 *nu-kán* NAM.RA^{MEŠ} ŠÀ URU^{LIM}

6 *ú-e-mi-e-er nu-kán* **7** LÚ.MEŠ [x (?)]

7 *ku-en-ni-ir ŠU-ŠI* **5** NAM.RA-*ma*

8 *pé-ḫu-te-er nu-kán* **10** NAM.RA

9 *ar-ḫa aš-ša-ni-ya-nu-un*

5 Kentin içinde NAM.RA'ları

6 buldular ve **7** [NAM.RA'yı (?)]

⁹ Goetze 1933: 40.

¹⁰ Bryce 2005: 218.

¹¹ Alp 1949: 250-251; Werner 1967: 44.

7 öldürdüler. 65 NAM.RA'yı ise

8 götürdüler ve 10 NAM.RA'yı

9 sattım.

Buradaki ifadelere göre, kentlerde ele geçen NAM.RA'lar götürüldükten sonra, onları götüren kişi kendi payına düşen 10 NAM.RA'yı¹² satmış olmalıydı. Diğer metinlerde de göreceğimiz gibi, NAM.RA'ların nakledildiği kentte ya da tapınaktaki sorumlu kişinin de NAM.RA'ları oluyordu. Ancak buradaki satma ifadesine bakarak onlara köle ifadesini kullanmak doğru olmayacaktır. NAM.RA konusu Hattili yöneticilerin her zaman önem verdiği konulardan olmuştur ve onları kendi ülkelerine doğru aktarırken iyi teşkilatlanmış olmaları, ülke ekonomisi bağlamında NAM.RA'lardan faydalanılması gibi durumlar ön plana çıkmaktadır. Onların iyiliği, ülkenin de iyiliği için gerekliydi¹³.

Yasalarda “özgür” ve “köle” kavramı net olarak belirtilmişken, toprak bağış belgelerinde geçen ifadelerle göre ise toprakla beraber verilen kişilerin konumu net olarak belirtilmemiştir¹⁴. Yine de köle olmayan nüfusun çoğunlukla tarım, ticaret, zanaat gibi sektörlerde uğraştığını düşünmek daha muhtemeldir¹⁵.

Hititlerin toprak bağış belgelerinde ve savaş ganimetlerini saydıkları metinlerde her iki cinsiyete de ihtiyaç duydukları görülmektedir. Bu da NAM.RA'ların sadece fiziksel işler için kullanılacak insanlar olmadıkları, ihtiyaç olan her alanda onlardan faydalanılabildiğini anlatması bakımından önemlidir.

¹² Bkz. bu tez: 37.

¹³ Alp 1949: 253.

¹⁴ Wilhelm 2009: 225.

¹⁵ Wilhelm 2009: 225.

Wilhelm'in güzel bir grafikte belirttiği üzere¹⁶, metinlerdeki insanlar cinsiyetlerinin yanında bebek/küçük çocuk erkek-kadın, genç erkek-kadın, yaşlı erkek-kadın olarak ayrılmalarının yanında yine cinsiyetleri belirtilmek suretiyle kör ve köle olarak da ayrılmaktadırlar. Hititlerin NAM.RA'lar konusundaki cinsiyet dağılımlarına ileriki bölümlerde tekrar değineceğiz.

1.1. NAM.RA Kavramı ve Değerlendirilmesi

Aktarım önemli amaçlara hizmet ediyordu. Bir taraftan savaşılan bölgenin ileride Hatti ülkesine karşı bir etkinlik göstermesinin önüne geçilmiş oluyordu. Diğer taraftan ise yeniden yerleştirilme sayesinde gerek askeri gerekse tarımsal alanda insan ihtiyacını karşılama ve savaşlar sebebiyle azalan nüfusu takviye etme işlevi görüyor olmalıydı. Bu gibi bir işlemin çeşitli sosyal ve politik etkileri olabileceği düşünülebilir ancak Hitit metinlerinden böyle bir bilgiye ulaşamıyoruz¹⁷.

Peki, bu yeniden yerleşim ve topluma uygunluk nasıl sağlanıyordu? Aktarılacak nüfus belirlendikten sonra iki ana sınıfa ayrılıyordu: kralın NAM.RA'ları¹⁸ ve askeri yetkililerin kendilerine ayırdığı tutsaklar. Bu ikinci sınıftaki NAM.RA'lar metinlerde sık sık sığırlar, koyunlar gibi diğer unsurların arasında sayılmışlardır¹⁹.

Deportasyon “sürgün etme” ya da transportasyon “yer değiştirme/nüfus aktarımı” kavramı, geniş gruplar halinde çok sayıda sivil insanı, bir yerden devletin ya da merkezi otoritenin öngördüğü başka bir yere kontrollü olarak aktarmak olarak

¹⁶ Wilhelm 2009: 227.

¹⁷ Bryce 2005: 239.

¹⁸ KUB 23.68 öy. ... 26 IŞ-TU LÚ^{MEŞ} ku-en-te-en NAM.RA-ma MA-HAR ^DU[TU^Ş ú-ya-t]e-et-tén GU₄^{HIA}-ya UDU^{HIA} šu-um-me-e-eš [e-ep-ten] ...26 erkeklerle (birlikte) öldürün fakat NAM.RA(’ları) kralın huzuruna getirin. Sığırları ve koyunları siz [alın]! Alp 1949: 247; krş. Beckman 1999: 13-17.

¹⁹ Bryce 2005: 239; ayrıca bkz. bu çalışmada s. 11-12 vb.

açıklanabilir. Bu bağlamda metinlerde sayıca az olarak betimlenen NAM.RA gruplarını bu çalışma içinde çok fazla yer vermemeye çalıştık.

Söz konusu aktarım olayı, neredeyse Hitit devletinin yazılı tarihinin başından beri uygulanan bir politikası olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda I. Hattuşili'nin Arzağa seferinde yağmaladığı ganimetlerden, I./II. Tutḫaliya'nın Aššuğa seferi neticesinde Hatti ülkesine getirdiğini belirttiği 10.000 askeri (KUB 23.11 ay. 33-34²⁰), II. Muršili'nin anlattığı “Šuppiluliuma'nın Kahramanlıkları”nda, onun da çeşitli yerlerden getirdiği NAM.RA nüfusları olduğunu öğreniyoruz. II. Muršili'nin Arzağa seferi ise bize Hitit tarihi içinde aktarım anlamında yapılmış en kapsamlı ve en büyük nüfuslu olay olarak gözükmektedir. 66.000 kişi rakamını abartılı bulan bilim insanları olmakla birlikte öyle olsa bile hatırı sayılır bir ölçüde kişiyi Hatti başkentine getirdiğini varsaymamamız için bir sebep yok görünmektedir. Yine aynı kralın yıllıklarından 15.500 kişiyi getirdiği bilinmektedir.

KBo 3.4²¹ (CTH 61)

öy. II

83 [*nu-za ku-in* NAM.RA^{<HI.A>} *I-NA É.LUGAL ú-ya-te-nu-un n*]a-aš I 10.000 5 *LI-IM* [5 *ME*] NAM.RA ...

84 [*e-eš-ta ...*] ...

²⁰ Carruba 1977: 158-161. I./II. Tutḫaliya'ya ait metinde olay şöyle anlatılmaktadır: KUB 23.11 öy. II 31 ...[*nu ke*]-e KUR.KUR^{TIM} *ḫu-u-ma-an ar-nu-nu-un* NAM.RA^{MEŠ} GU₄ UDU K[UR-]*e-a a-aš-šu* 32[*ar-ḫ*]a^{URU} *ḫa-at-tu-ši ú-ya-te-nu-un*. ... 34 [*ú-ya*]-*nu-un al-ša-an-da-an-na* I 10.000 ÉRIN^{MEŠ} *Ú 6 ME ANŠE.KUR.RA* ^{GIŠ}GIGIR^{MEŠ}. 31. satırda NAM.RA'lardan, sığır ve koyundan, 34. satırda ise **bunlardan ayrı olarak** 10.000 asker ve 600 atlıdan bahsetmektedir. Ayrıca bkz. S. Heinhold-Krahmer 1977: 257.

²¹ Goetze 1933: 64-65.

83 [ve kralın (resmi) yapısına getirdiğim NAM.RA]’(ların sayısı) 15.[500]
NAM.RA

84 [idi. ...] ...

Beal’a göre deportasyon kavramının içerdiği anlam, bulunduğu noktadan aktarılan kişi ya da topluluğun, nereye gittiğinin devlet otoritesinin umurunda olmadığı şeklindedir²². Burada önemli olan tek husus, deporte edilenin gitmiş olmasıdır. Bu anlatım doğrudur. Hitit tarihindeki uygulamalara bakıldığında ise metinlerde geçen kişilere dair verilen sayılara bakılarak deportasyondan ziyade aktarma anlamını uygun bulur. Öyle ki nakledilen kişiler başıboş bırakılmamakta, merkezi otorite tarafından ülkenin ihtiyaç bölgelerinde dağıtımı ve iş/görev tahsisi yapılmaktadır. Bu bağlamda pek çok örnekle karşılaşılmaktadır. Özellikle yukarıda değinilen tımar sistemi uygulaması bu anlatıma oldukça uygun bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca yine söz konusu NAM.RA’ların saray ve tapınaklarda kullanılmasını anlatan metinler de bu kapsamda ele alınabilir. Otten ve Souček tarafından StBoT 1’de ele alınan “**Das Gelübde der Königin Puduhepa an die Göttin Lelwani** (=Kraliçe Puduhepa’nın Tanrıça Lelwani’ye Adağı)”²³ metninde ele alınan örnekleri incelediğimizde söz konusu anlatıma uygun bir örnek görmüş oluruz. Bu bağlamda Beal’ın NAM.RA sözcüğünü “sürgün edilmiş (deported)” anlamından ziyade “yeri değiştirilmiş (transplanted)” anlamında kullanmayı tercih etmesi uygun düşmektedir²⁴. Ancak Hitit ülkesi içinden de dışarıya toplumsal ölçütlerde “bu aktarım” işlemleri yapıldığı için (Kuruştama Anlaşması, Puduhepa’nın

²² Beal 1988: 277 dn. 42.

²³ Otten-Souček 1965: 42 vd.

²⁴ Beal 1988: 277 dn. 42.

mektubu²⁵ gibi), bu açıdan bakılınca da genel anlamda deportasyon kavramı daha uygun görünmektedir. Yine de sözcüğün anlamı ve Hitit toplumu içindeki yeri karışıktır.

Bunlara rağmen belli birtakım ayrımlar yapılabilecek kadar örnek mevcuttur. Hititlerin söz konusu nüfus aktarımlarını yaparken kullandıkları bazı terimler, bizlere terminoloji anlamında bu farklılıkları anlayabilmemize olanak sağlar. Örneğin metinlerde geçen Sumerce ^{LÚ}ŠU.DAB, Akadca ^{LÚ}ŠABTU ve Hititçe ^{LÚ}appant- sözcükleri, savaş esiri olarak çevrilmektedir²⁶. Bununla beraber, konumuz olan NAM.RA sözcüğü Mezopotamya kaynaklarında NAM.RI veya NAM.RU olarak da geçmekle beraber, sözcüğün Akadca karşılığı olarak *ŠALLATU*, Hititçe karşılığı olarak ise *arnuḫala-* sözcüğü kullanılmaktadır²⁷. NAM.RA sözcüğünün GU₄ (sığır) ve UDU (koyun) sözcükleriyle beraber geçmesi, yağmalama yapılan yerlerden alınan ganimetler arasında bu üçünün beraber sayılması gibi sebeplerle, NAM.RA'ların Hitit devleti içindeki toplumsal anlamı konusunda salt nüfus ve insan sayısını fazlaştırma anlamlarının daha ötesine geçmek gerekebilir.

KBo 16.13 (2807/c) + KBo 7.17²⁸ (CTH 61)

öy. I

7 IŠ-TU NAM.RA^{MEŠ}-ma-at [G]U₄ UDU^{URU} *H*a-at-tu-ša-aš ša-r[u-u-ua-it]

²⁵ Hoffner 2002: 64.

²⁶ Alp 1947: 247, Ünal 2016a: 70 “^{LÚ}appant- = ^{LÚ}ŠU.DIB (ep-’ten ortaç) yakalanmış, savaş tutsağı, esir.” Bununla beraber ^{LÚ}hippara- = ‘Eingesperter’ (niedrige Menschenklasse); ^{LÚ}hippara- = “ımar hizmetiyle yükümlü ve hakları sınırlanmış, ekip biçtiği tarlaları satamayan bir insan sınıfı; yarıcı, yardımcı, esir, tutsak, köle, seyyar satıcı, çerçi?” olarak geçmektedir Ünal 2016a: 189; ayrıca *hutarla/i-* sözcüğü de bu kavramlara eklenebilir ve onun için de “köle, hizmetçi” karşılığı verilmektedir Ünal 2016a: 210. Bu sözcük Luvisedir. Laroche sözcüğe “serviteur” (hizmetçi) karşılığını vermiştir; Laroche 1959: 49. Aynı zamanda kişi adı olarak da *Hutarli-*, *Hutrala-*, *Hutrali-* kullanımları bulunduğunu eklemiştir. Ayrıca bkz. Laroche 1966: 73 No: 411 *Hutarla/i*.

²⁷ Alp 1949: 259.

²⁸ Houwink ten Cate 1966: 171.

- 8 *pa-ra-a-ma* KUR^{URU} *Ga-aš-ga-ṛma* KUR^{URU} *Šu-ḫu-ri-ia-an-na* GU[L-*ḫu-un*]
- 9 *IŠ-TU* NAM.RA^{MEŠ} *-ma-at* GU₄ UDU^{URU} *Ḫa-at-tu-ša-aš* *ša-r[u-u-ya-it]*
- 10 KUR^{TUM} *-ma ar-ḫa* *ya-ar-nu-un* KUR^{URU} *Ḫur-ša-ma-k[án iš-tar-na ar-ḫa pa-a-un]*
- 11 [*n*]*a-at-kán* *IŠ-TU* NAM.RA^{MEŠ} GU₄^{MEŠ} UDU^{HIA} EGIR-*an* [*ú-e-mi-ia-nu-un*]
- 12 [*n*]*u* NAM.RA^{MEŠ} *ar-nu-nu-un* *ṛna*-*an-za-kán* UDU^{URU} *Ḫa-at-tu[-ši ú-ya-te-nu-un]*
- 13 [*p*]*a-ra-a-ma* UDU^{URU} *Tu-uḫ-mi-ra-an* GUL-*ḫu-un* [*na-an ar-ḫa ya-ar-nu-un*]

- 7 NAM.RA'ları, sığırı (ve) koyunu Ḫattuša²⁹ yağ[maladı].
- 8 Ayrıca Gašga ülkesine ve Şuhuriyana ülkesine sal[dırdım].
- 9 NAM.RA'ları, sığırı ve koyunu Ḫattuša yağ[maladı].
- 10 Ülkeyi ise tamamen yaktım. Hurşama ülkesinin [içine dek gittim]
- 11 ve onları NAM.RA'ları, sığırları (ve) koyunları arkadan [vurdum]³⁰.
- 12 NAM.RA'ların gelmesini sağladım ve Ḫattu[ša'ya getirdim].
- 13 Ayrıca Tuḫmira kentine saldırdım [ve onu tamamen yaktım].

NAM.RA'ların bazı metinlerde “kralın NAM.RA'ları” olarak anılmasına ve onların idaresinden sorumlu görevliler oldukları göz önüne alınırsa, NAM.RA'ların konumu daha iyi anlaşılabilir. II. Murşili'nin annelerinde de NAM.RA'ların Ḫattuša'ya gönderilmesi ya da götürülmesi olaylarına yapılan vurgular da bunu doğrular niteliktedir³¹.

²⁹ Houwink ten Cate 1966: 180 “Hittites”.

³⁰ *appan uemiya-*, *AK-ŠUD* kullanımı için bkz. Houwink ten Cate 1966: 171 dn 5; 180; Goetze 1933, 128-129, 320.

³¹ Alp 1949: 251.

Biraz daha açıklayıcı olmak gerekirse, nüfus olgusunun ve algısının yönetimi, genelde devletin ya da hükümdarın politikasını da göstermesi bakımından önemlidir. Eskiçağ toplumları arasında bu konudaki politikası en bilinen ve yöntemleri dolayısıyla en ilginç, Yeni Asur dönemi hükümdarlarının nüfus aktarım politikalarıdır. Bunun sebebi ise hiç kuşkusuz, Asur hükümdarlarının uyguladığı yaklaşımlardır³². Hititlerin nüfus aktarımlarına yönelik politikası ise tıpkı kanunları gibi, teoride oldukça insancıl görünmektedir.

Hem “Kent ve Bölge Planlamacısı” hem de “Sosyolog” kimliği ile öne çıkan İlhan Tekeli’ye göre, tarım toplumlarında kırdaki nüfusu mümkün olan en yüksek yoğunlukta tutmak, bu yapıdaki devletlerin önemli bir sorunudur. Çünkü nüfus toprağa bağlıdır ve kırsal yoğunluk ancak planlı nüfus değiştirmeleri ile istenen yoğunlukta tutulabilir. Bu durumda ise, mevcut olan şartlara göre en çok üretimin sağlanmasına yönelik kararlar, bir merkezden kararlaştırılır. Bunu yapabilmeyenin ise iki önkoşulu vardır;

1- Toplumunu denetleyen ve çıkarlarına uygun olarak üretimi ve yer seçimini kararlaştıran bir merkezi yapı.

2- Nüfusun sistem içinde yer değiştirmesini zorunlu kılan ve bunu sağlayan bir toplumsal kurum³³.

Bu analizi, Hitit örneğine uyguladığımızda ise ilk koşulu sağlayan merkezi yapının Hitit kralı olduğu açıktır. İkinci koşulun karşılığı ise, Hitit ordusu olmaktadır. Nüfus gruplarını, kendi istekleri dışında, “silahla yendiği” NAM.RA’lar olarak devlet sınırları içinde dağıtan Hitit devletinin bu anlayışı, yine Tekeli’nin modern tanımlarında yerini bulmuş görünmektedir. Buna göre, eğer sosyal sistem

³² Oded 1979: 2.

³³ Tekeli 2014: 20.

içinde ücret gibi çalışmaya ve üretime özendirici unsurlar üretim için gerekli işgücünü sağlamakta yetersiz kalırsa, söz konusu işgücü, merkezi otorite tarafından üretim yerine zorla getirilmekte ve çalıştırılmaktadır³⁴.

1.2. Tarihsel Süreci İçinde Hitit Devletinde Nüfus Yönetimi

Nüfus aktarımının en önemli getirilerinden biri, bir insanın yetişme sürecinde oluşan uzun zaman aralığını, yani zaman kaybını ortadan kaldırıyor olmasıydı kuşkusuz. Tarımsal ya da hayvansal ürünlerle kıyaslandığında bir insanın işlevsel duruma gelene kadar geçirdiği süre oldukça uzundu. Her sene ürün veren toprak ve her sene bir ya da genellikle daha fazla sayıda büyükbaş ve küçükbaş hayvanın ortaya çıkışına rağmen, insan doğumu hem bu kadar fazla olmuyor, hem de zamansal açıdan yeterli gelemeyebiliyordu. Nüfus gruplarının aktarımı ise bu durumdaki dezavantajı ortadan kaldırıyor ve devlete gereken insan kaynağını kolayca sağlıyordu. Elbette, onların yerleştirilmesi, bakımı, itaat altına alınması gibi sorunları da beraberinde getirmesi de bu yeni durumun dezavantajlarıydı. Bu noktadan bakıldığında, Hititlerin her yıl mutlaka askeri bir sefere çıkması zorunluymuş gibi düşünülebilir. Zira tarihi metinler de bunu doğrular niteliktedir.

KBo 5.9³⁵ (CTH 62)

öy. II

38' NAM.RA^{HLA} KUR^{URU} *Nu-ḥaş-ši ku-i-e-eš* Û NAM.RA^{HLA} KUR^{URU} *Ki-in-za*

39' *A-BU-YA ar-nu-ut am-mu-uq-qa-at ar-nu-nu-un nu-mu-kán ma-a-an*

³⁴ Tekeli 2014: 21.

³⁵ Friedrich 1926: 18-19; Beckman, 1996: 59-64.

- 40' *a-pé-el ku-iš-ki ŠA NAM.RA^{MEŠ} hu-u-ya-iz-zi na-aš tu-uk*
- 41' *kat-ta-an ú-iz-zi zi-ga-an Ú-U[L] 'e'-ep-ti*
- 42' *na-an A-NA LUGAL KUR^{URU} Ha-at-ti EGIR-pa Ú-[UL] pé-eš-ti*
- 43' *nu-uš-ši ki-iš-ša-an im-ma me-ma-at-t[i e-ḫ]u-ya i-it*
- 44' *ku-ya-pí-ya pa-i-ši am-mu-uk-ma-ya-at-ta 'le-e'*
- 45' *ša-ag-ga-aḫ-ḫi nu-kán NI-EŠ DINGIR^{LIM} šar-ra-at-ti*
-

- 38' Nuhašše ülkesinden ve Kinza ülkesinden NAM.RA'ları
- 39' babam getir(miş)ti ben de getirdim. Eğer
- 40' o NAM.RA'lardan herhangi biri kaçıp senin
- 41' yanına gelirse, sen onu yakalamazsan
- 42' ve onu Hatti kralına geri vermezsen
- 43' ve ona hatta şöyle dersin: “Haydi git!
- 44' Nereye gidersen! Ben seni
- 45' tanımıyorum!” Tanrı yeminini bozarsın.
-

Hem I. Šuppiluliuma'nın hem de II. Muršili'nin adı geçen bölgelere seferler yaptığını biliyoruz. İkisinin de oralardan NAM.RA almış olması ise yukarıda belirttiğimiz Hititlerin sık sık sefere çıkma zorunluluğu önermesini doğrular niteliktedir. Targaşnalli ile yapılan bu anlaşma metninden ve diğer Arzağa ülkeleriyle benzer şartlarda ve benzer maddelerle yapılan anlaşmalardan da anladığımız kadarıyla Hitit krallarının NAM.RA'ları tutma ve yönlendirme konusunda muhtemel sorunların önüne bu şekilde geçmeyi düşündükleri görülmektedir.

Bu aynı zamanda, ileriki dönemler için bir isyanın tekrarlanmasının da önüne geçmek için etkili bir yöntemdi³⁶. Ancak bu politikanın her zaman beklenen sonucu vermediği, bazen NAM.RA'ların kaçmaya, hatta isyana kalkıştıkları da metinlerde kayda geçirilmiştir³⁷.

Seferlerin amacı temelde, sefer yapılan bölgede Hitit askeri ve siyasi varlığını sağlamlaştırmak olarak belirtilebilir. Bu bağlamda yapılan nüfus aktarımları ise, hem düşmanın askeri gücünü zayıflatma, hem de Hitit kontrolü altındaki bölgelerde kullanılmak üzere bir insan kaynağı sağlamaktaydı³⁸.

Gerçekten de Hititlerde durum böyle görünmektedir. Şehirlere, çiftliklere, orduya, tapınaklara, sarayın hizmetine, boş veya yeniden bayındırlaştırılan kentlere yönelik bir yerleşim ve hizmet politikası, özellikle askeri sefere çıkan Hitit kralları tarafından uygulanmıştır. Bunun en açık örneği, KUB 21.29 numaralı metinde bulunmaktadır.

KUB 21.29³⁹ (CTH 89)

öy. I

11 URU *Ti-li-ú-ra-aš* URU-aš IŠ-TU UD^{KAM} m *Ha-an-ti-li*

12 *dan-na-at-ti-iš e-eš-ta na-an A-BI-YA*

13 m *Mur-ši-li-iš* EGIR-pa ú-e-te-et a-še-ša-nu-ut-ma-an

14 *na-a-úi₅ SIG₅-in a-še-ša-nu-ut-ma-an a-pé-e-el*

15 IŠ-TU NAM.RA^{GIŠ} TUKUL *tar-aḫ-ḫa-an-ti-it*

16 *an-na-al-li-iš⁴⁰-ma-kán ku-i-e-eš* LÚ^{MEŠ} [URU *Ti-li-ú-ra* LÚ^{MEŠ} APIN.LÁ]⁴¹

³⁶ Lorenz-Schrakamp 2011: 127.

³⁷ Alp 1949: 254.

³⁸ Lorenz-Schrakamp 2014: 38.

³⁹ Alp 1949: 245-246. Ayrıca bkz. von Schuler 1965, Gonzalez 1994: 161 vd; del Monte 2003: 67, 146.

17 EGIR-*an e-šir na-aš-kán ar-ḥa* [*da-aḥ-ḥu-un*]⁴²

18 *na-aš* ^DUTU^{ŠI} EGIR-*pa ú-ya-t*[*e-nu-un*]

19 *na-aš* EGIR-*pa I-NA* ^{URU}T[*i-li-ú-ra-aš a-še-ša-nu-nu-un*]⁴³

11 Tiliura kenti, Hantili zamanından (beri)

12 boştu ve onu babam

13 Muršili tekrar inşa etti fakat onu

14 henüz iyi (bir şekilde) iskân etmedi. Fakat onu, onun (II. Muršili'nin)

15 silahla yendiği NAM.RA ile (iskan etti).

16 Fakat eskiden [çiftçi] olan [Tiliura]lılar

17 (eski sakinler) kalmışlardı. Onları [aldım]

18 ve onları (ben) majeste geri getirdim.

19 Onları T[iliura] kentinde tekrar [yerleştirdim].

Bu metin III. Hattuşili dönemine tarihlenmektedir. Buradan anlaşıldığına göre, Hattuşanın kuzeydoğusuna yerleştirilen⁴⁴ Tiliura kentinin asıl yerleşimcileri çiftçi?⁴⁵ iken, babası II. Muršili tarafından kente onun “silahla yendiği” NAM.RA’lar yerleştirilmiştir. Ancak III. Hattuşili, Tiliura kentinin eski sakinlerini geri yerleştirmiştir. Görüldüğü üzere, devletin gerek üretim gerek siyasi politikalarına

⁴⁰ Metinde *-uš* olarak geçmektedir.

⁴¹ Şüpheli tamamlama için bkz. Alp 1949: 245; [^{URU}*Ti-li-ú-ra*] tamamlaması için bkz. von Schuler 1965: 146; Gonzalez 1994: 161; del Monte 2003: 67.

⁴² Gonzalez 1994: 161 “[*da-a-aš*]”; del Monte 2003: 67 “[*tar-na-aš*]”.

⁴³ Gonzalez 1994: 161 “[*a-še-ša-nu-un*]”.

⁴⁴ Ertem 1973: 142; del Monte-Tishcler 1978: 421-422; del Monte 1992: 169.

⁴⁵ Sedat Alp tarafından öy. I 16’daki kırık kısım, APIN.LÁ olarak tamamlanmıştır ancak bunun kesin olmadığını kendisi de belirtmektedir; Alp 1949: 245. Bununla beraber metnin 25. satırında LÚ^{MEŠ} GİS^{TUKUL.GÍD.DA} “çiftçiler?” ifadesi bu tamamlamayı destekler nitelikte görünmektedir. Ünal 2016a: 324b’de sözcük için LÚ^{GİS} TUKUL.GÍD.DA “çiftçi?” anlamı verilmektedir. Bkz. Friedrich 1952: 297a “LÚ^{GİS} TUKUL GÍD.DA ‘Mann des langen Werkzeuges’ = ‘Bauer?’; Rüster-Neu 1989: 194 Nr. 206 “LÚ^{GİS} TUKUL GÍD.DA” ‘Bauer?’ (köylü?, çiftçi?).

olsun, hizmet etmek için bir nüfus grubu kral tarafından zorla, bir kente yerleştirilmiştir. NAM.RA'lardan burada ne şekilde faydalandığı belirtilmemiştir. Ancak Tiliura'nın eski yerleşimcileri çiftçi olduğuna göre, onların da çiftçilikle uğraştığı düşünülebilir.

Her ne kadar her metinde bahsedilmese de aktarılan nüfus ögelerinin çeşitli meslek gruplarına dâhil olduğunu belirten metinlerden anladığımız kadarıyla, bu kişilerin Hitit devlet işleyişine yaptıkları katkılar azımsanamayacak ölçülerde olmalıdır. Hazır yetişmiş insan grupları ve bunların sağlayacağı yardımların, kaçan NAM.RA'lar sebebiyle bozulması elbette sistem için istenmeyen bir durum oluşturuyor olmalıydı. Bunun hem anlaşma maddelerinde hem de kanun maddelerinde sıklıkla ve üstünde durularak anılması da konuya verilen önemi gösterir niteliktedir.

2. BİR KAZANIM YÖNTEMİ OLARAK NÜFUS AKTARIMI

Yukarılarda da belirttiğimiz üzere bu nüfus aktarımlarının belirli amaçları vardır. Özellikle Beal'ın belirttiği üzere⁴⁶, zaten amaçsız bir şekilde salt nüfus aktarımı olursa, bu bir çeşit sürgün olarak ele alınmalıdır ki bu durumda devletin elde edeceği pek bir şey yok gibi görünmektedir. Bu bağlamda, Hitit tarihindeki örneklerine bakarak bu amaçları birtakım başlıklar altına toplamayı uygun gördük.

2.1. Askeri Amaçlı Aktarımlar

Savaşılan ülkenin tarımsal ve hayvansal kaynaklarının yanında insan kaynaklarını da bir ganimet olarak gören Hitit mantığında, yeniden yerleşim ve tarımsal alanda faydalanmak üzere geniş nüfus gruplarının aktarımı, devlet için değerli bir kaynak olarak görülmesinin yanında, bunların nasıl değerlendirileceği sorununu da beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı da nüfus gruplarının kullanımı için çeşitli alanlar oluşturulmuş ve ihtiyaçlar doğrultusunda söz konusu kaynaklar, buralara aktarılmıştır. Bunlarında arasında herhalde savaş durumlarında kullanılmak üzere kullanılacak insanlar konusu en önemli yeri tutuyor olsa gerekti.

Hititlerin düşüncesizce yakıp yıkma mantığı yerine, belli amaçlara hizmet eder doğrultuda adımlar attığı düşünülebilir. Bu noktada, nüfus gruplarının aktarımı, Hitit devletine askeri anlamda başta olmak üzere insan kaynağı ile insan gücü sağladığı gibi, aktarımın yapıldığı ülkenin insan gücünü ve kaynaklarını azaltmaya

⁴⁶ Beal 1988: 277 dn. 42.

da yarıyordu. Bu noktadan bakıldığında çok mantıklı ve işlevsel bir hareket olduğu göze çarpmaktadır.

KBo 5.8⁴⁷ (CTH 61)

ay. III

37' *ma-aḥ-ḥa-an-ma* EGIR-*pa ú-ya-nu-un nu ša-a-ru ku-it* NAM.RA

38' GU₄ UDU AK-ŠU-UD ^{LÚ.MEŠŠ}ŠU.DAB-*ya ku-in e-ep-pir*

39' *na-an INA* ^{URU}*Al-ta-an-na ar-ḥa da-la-aḥ-ḥu-un ...*

37' Fakat geri döndüğümde ganimet olarak yakaladığım NAM.RA(ları),

38' sığır ve koyun(ları), yakaladıkları tutsakları

39' Altanna kentinde bıraktım.

Burada II. Murşili, kuzey seferi sırasında bir savaş sonrası elde ettiği ganimetleri bildirirken, NAM.RA ile ^{LÚ.MEŠŠ}ŠU.DAB ifadeleri arasındaki farkı da ikisinden ayrı ayrı bahsederek bize göstermektedir. Saydığı bu ganimetleri ise Altanna kentinde bıraktığını ifade etmektedir. Muhtemelen, sefer devam etmekte olduğu için onları şimdilik oraya yerleştirmiştir. Sefer sonunda ise alışık olduğumuz üzere Hattuša'ya götürecektir. Altanna kenti, Kuzey Anadolu'da olduğu düşünülen bir yerleşim yeridir⁴⁸.

Hititlerin savaşlardaki tutumunun politik ve sosyo-ekonomik sonuçları, sivil nüfus üzerinde oldukça etkiliydi. Bu etkilerin yansıması ise, siyasi yaptırımlardan tahıl depolarının yok edilmesine, ekonomik kurumlara zarar verilmesinden nüfusun

⁴⁷ Tenner 1926: 14; Ertem 1980: 62; Lorenz-Schrakamp 2014: 38.

⁴⁸del Monte-Tischler 1978: 11.

geniş bir bölümünün aktarılmasına kadar çeşitlilik gösterir⁴⁹. Bu durum, KBo 8.34 numaralı metinde örneklendirilmiştir.

KBo 8.34 + KBo 16.12⁵⁰ (CTH 61)

3 ... [KUR^{URU} ...-ma]

4 [IŠ-T]U NAM.RA^{MEŠ} GU₄^{HIA} UDU^{HIA} URU^{URU} *Ha-at-tu-ša-a[š ša-ru-u-ya-it]*

5 [na-]at ar-*ha* ya-ar-nu-nu-un pa-ra-a-ma^{URU} Ga-a[š-ga-an]

6 [GUL-*h*]u-un na-at IŠ-TU NAM.RA^{MEŠ} GU₄^{HIA} UDU^{HIA} [EGIR-an]

7 [AK-ŠU-UD KU]R^{TUM}-ma ar-*ha* ya-ar-nu-nu-un ...

3 ... [Fakat ... ülkesini]

4 Hattuša⁵¹, (ülkeyi) NAM.RA'ları, sığırları (ve) koyunları [il]e birlikte [yağmaladı]

5 ve onları tamamen yaktım. Ayrıca Ga[šga'ya]

6 [saldırd]ım ve onları NAM.RA'ları, sığırları ve koyunları ile [arkadan]

7 [yakaladım. Ülk]eyi ise tamamen yaktım. ...

2.2. İnsan Kaynağı Gereksiniminden Doğan Aktarımlar

Bununla beraber, özellikle tapınak ve kent listelerinde kadınlı erkekli pek çok insanın nerelerde kullanıldığı, bazılarının da görevleri metinlerde ele alınmıştır. Bu nedenle Hititlerde nüfus aktarımı konusunun sadece insan sayısı olarak değil, aynı zamanda belli hedefler bağlamında da ele alınması gerekmektedir. Buna göre ise, devletin ekonomik yapısının, “kişilerin evi” olarak (Ör: ŠA É^mA-pal-la-a, ya da x

⁴⁹ Lorenz-Schrakamp 2014: 38.

⁵⁰ Houwink ten Cate 1966: 168; benzer metin için bkz. Houwink ten Cate 1966: 171.

⁵¹ Houwink ten Cate 1966: 177 “Hittites”.

şehrinde Tanrı x tapınağına gibi ifadelerle bu düzen belirlenmiştir) belirlenen unsurları, özellikle yakalanmış ya da yeri değiştirilmiş NAM.RA nüfusundan oluşuyordu⁵².

2.2.1. Tapınak Hizmetlerinde Kullanımlar

Tapınaklarda gerek gündelik, gerekse bayram törenleri gibi kral ve ailesinin de katıldığı organizasyonlarda yapılacak birçok düzenleme ve işbölümü vardır. Bunlar tapınak görevlilerine yönelik direktif metinlerinde ayrıntılarıyla anlatılmıştır (CTH 264). Tapınaklara gönderilen NAM.RA'lar muhtemelen meslek sahibi olanlar içinden seçilip, tapınaklarda ihtiyaç duyulan alana göre gönderiliyor olmalıydı. Aşağıdaki metin, bu yönde fikir vermektedir.

KUB 51.23 + KUB 57.108⁵³ (CTH 530)

öy. II

7' []x-ni-[˘]ša-an[˘]-x-[˘]iš^{D˘}Pi-[˘]ir[˘]-[u]a KL.MIN^DUTU^{ŠI}-ma-kán ki-i da-a-iš

8' 1 É ŠÀ.BA!⁵⁴ 40 NAM.[˘]RA[˘] 21 EN.TU₇ pa-r[a]-[˘]a ap[˘]-pa-an-zi^{LÚ}UŠ.BAR

9' ŠA É.GAL^{URU}Har-ya-ši-ia-aš 1 GU₄ 28 UDU 46 PA 3 BÁN ZÍZ ŠE

10' I-NA É.[˘]GAL^{˘LIM}-at-kán pu-nu-uš-šu-an-zi EGIR-pa GAR-ri

11' ŠU.NÍGIN.GAL 50 É^{TUM} ŠÀ.BA!⁵⁵ 6 ME 37 NAM.[˘]RA ŠÀ[˘].BA 46 NAM.RA

^{LÚ}KUŠ₇ [˘]GUŠKIN[˘]

⁵² Otten-Souček 1965: 42.

⁵³ Hazenbos 2003: 102 vd.; transkripsiyon için bkz. Groddek 2004: 36-38; Forlanini 1990: 116-119.

⁵⁴ İşaret BAR.

⁵⁵ İşaret BAR.

- 12' 10 NAM.RA É.GAL^{LÚ}SANGA 1 ME 3 NAM. 'RA' É^{URU}Ha-a-ri-ia-ša
- 13' 40 NAM.RA^{rLÚ.·MEŠ}UŠ.BAR^{URU}Ha-ri-ia-ši-ia-ši-iš 1 ME 90 EN.TU₇pa-ra-a⁵⁶
- 14' 8 GU₄ 2 ME 2 UDU 2 ME 95 PA 2 BÁN ZÍZ ŠE 15 PA 4 BÁN GEŠTIN
- 15' I-NA É.GAL^{LIM}-at-kán pu-nu-uš-šu-ya-an-zi EGIR-pa GAR-ri
- 16' 3 ME 24 ALAM KÙ.BABBAR GUŠKIN 1 LI-IM^r4 UDU^r-ma^DUTU^r·ŠI^Ipa-a-i

- 7' [x kentinde] Tanrı Pirua (için) majeste aynı şekilde bunları koydu/yerleştirdi:
- 8' 1 ev, içinde 40 NAM.RA, (onların içinden) 21 mutfak görevlisi⁵⁷ tahsis ederler.
- 9' H̄arwašiya kenti sarayının dokumacı(ları): 1 sığır, 28 koyun, 46 PA ölçüsünde ve 3 BÁN ölçüsünde kızılca buğday, tahıl.
- 10' Onlar sarayda soruşturulur/incelenir ve (buna göre) tekrar konulur/yerleştirilir.

- 11' Topyekün: 50 ev, (bunun) içinde 637 NAM.RA, (bunun) içinde 46 NAM.RA araba savaşçısı/baş seyis⁵⁸,
- 12' 10 NAM.RA saray rahibine, 103 NAM.RA H̄ariyaša kenti evine
- 13' 40 NAM.RA H̄ariyaši kenti dokumacıları. 190 mutfak görevlisi.
- 14' 8 sığır, 202 koyun, 295 PA ölçüsünde ve 2 BÁN ölçüsünde kızılca buğday, tahıl
15 PA ölçüsünde ve 4 BÁN ölçüsünde şarap.
- 15' Onlar sarayda soruşturulur/incelenir ve (buna göre) tekrar konulur/yerleştirilir.
- 16' 324 gümüş (ve) altın heykel ve 1004 koyunu majeste verir.

⁵⁶ Muhtemelen *parā appanzi* olmalıdır; krş. satır 13'. Bkz. Hazenbos 2003: 104 dn. 170.

⁵⁷ Ünal 2016a: 114 "EN.TU₇ 'aşçı, yemek pişiren kimse, mutfak görevlisi' olarak geçmektedir."

⁵⁸ ^{LÚ}KUŠ₇.GUŠKIN: Ünal 2016a: 302a; krş. Hazenbos 2003: 106 "the golden chariot-fighter".

Buradan anlaşıldığına göre, sığırlar ve koyunlar gibi NAM.RA'lar da birer ganimet olarak görülebilmektedirler. Sahip oldukları meslek ve yeteneklere göre ayrılan NAM.RA'lar, bunlara ihtiyaç duyulan kentlere ve oranın tapınaklarına hizmet amacıyla yollanmaktadırlar⁵⁹. Yine metinden anladığımızı göre, kentlerin ve tapınakların neye ne kadar ihtiyacı olduğuna dair bilgiler alınmakta ve bu bilgiler ışığında kentlere aktarım yapılmaktadır. Saray rahibine ayrıca 10 NAM.RA verilmesi de ilginç bir durum ortaya çıkarmaktadır. NAM.RA'lar açık bir şekilde köle olarak değerlendirilmediğine göre burada daha farklı bir kullanım söz konusu olmalıdır.

Bu konu ile ilgili en kapsamlı metinlerden biri ise, literatürde “Karağna Kenti Kült Envanteri” olarak geçen metindir. Bu belgeyi ilginç kılan özelliklerden biri, büyük kült merkezlerinde yer alan tapınak personeli hakkında bilgi vermesidir. Metin sonundaki toplamda verilen 775 kişi, mesleki özelliklerine göre metinde anlatılmış, bunlara ek olarak ise söz konusu kente gönderilen NAM.RA'ların da varlığı metinde belirtilmiştir.

KUB 38.12⁶⁰ (CTH 517)

öy. I

3 [(LÚ.)]^{MEŠ}NAM.RA-ši kap-pu-u-ua-an-te-eš^{LÚ.MEŠ}hi-lam-ma-ti-eš-ši-kán

4 [(p)]a-ra-a DIB-an-za ...

öy. II

15 ú-e-te-er^{LÚ.MEŠ}NAM.RA-ši kap-pu-u-ua-an-te-eš

16 an-na-al-liš-ši 2 É^{TUM} 20^{LÚ.MEŠ}NAM.RA

⁵⁹ Hazenbos 2003: 102.

⁶⁰ Darga 1973: 7vd.

17 ŠA LÚ^{MEŠ} URU KÙ.BABBAR-ti ki-nu-na-aš-ši 1 É^{TUM} ŠA 12 LÚ.MEŠ NAM.RA

18 GAL LÚ^{DUB}.SAR.GIŠ EGIR-an-da pé-eš-ta ŠU.NÍGIN 32 LÚ.MEŠ [NA]M.R[A]

ay. III

4 [... É]^{TUM} ŠA 7 LÚ.MEŠ NAM.RA

5 [Š]A É.GAL^DUTU^{ŠI} GAL LÚ^{DUB}.ŠAR.GIŠ pé-eš-[ta]

öy. I

3 Onun NAM.RA'ları (Tanrının) sayılmıştır. Ona (Tanrıya) tapınak görevlileri

4 [ta]hsis edilmiştir. ...

öy. II

15 inşa ettiler. Onun (Tanrının) NAM.RA'ları sayılmış(tır).

16 Eskiden ona (Tanrıya) iki ev (ve) 20 NAM.RA

17 Hatti kenti halkı tarafından (verilmişti). Şimdi ona bir ev (ile) 12 NAM.RA(’yı da)

18 daha sonra, baş tahta tablet kâtibi (ilave olarak) verdi. Toplam: 32 [NA]M.R[A].

ay. III

4 [... ev] (ile) 7 NAM.RA

5 majestenin sarayı(ndan) baş tahta tablet kâtibi ver[di].

Buna benzer listeler, başka metinlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin aşağıda ele alınan KBo 12.53+KUB 48.105 metninde ise yine NAM.RA'ların kaç adet olarak, hangi Tanrılar için ve hangi kentlere gönderildikleri listelenmiştir.

KBo 12.53 + KUB 48.105⁶¹ (CTH 530)

öy.

6' IN[A^{UR₁}]UŠa-na-na-u-ya D^DIŠ^{ŠI}TAR LÍL D[U]TU^{ŠI} [ki-i] ME-iš 2 É^{TUM} ŠÀ 24
NAM.RA^{MEŠ}

7' []x NAM.RA^{MEŠ} ŠA É D^DUTU-aš ŠÀ^B[^Ax] NAM.RA^{MEŠ} ŠA É ^{<m>}Gaz-zi-ma-ri-ya

8' [U]I TA^{URU} Ši-en-da-za GAM-an ħa]-ma-an-k]án-zi

9' [IN]A^{URU} Uš-ħa-ni-ya A-NA D^DU D^DUTU-uš D^D[TU^{ŠI} ki-i] ME-iš 3 É^{TUM} ŠÀ 30
NAM.RA^{MEŠ} É x x [

10' INA^{URU} Ki-pi-it-ta A-NA D^DUTU-aš D[U]TU^{ŠI} ki-i ME-iš 1 É^{TUM} ŠÀ 10
NAM.RA^{MEŠ}

11' [x x] La-ba-ar-na LÚ^{MEŠ} UR^{[U} x-ħ]a-a-na ^mIn-na-ra-u-ħa-a-aš pa-a-ı 4
GU₄.APIN.LÁ

12' 10 ME(?) [UDU] ŠA^{URU} Uš-ħa-ni-ya GAM[-an ħ]a-ma-an-kán-zi 1ME UDU^{HIA}
ŠA^{LÚ.MEŠ} MUN [^{URU}

13' 20 UZ₆ ^mPi-ħa-na-na-ya-aš KUR-e-za pa-a-i GÍŠ^{TUKUL} DÙ-an-zi 15
NUMUN.KISLAĤ DÙ-z[i]

⁶¹ Archi – Klengel 1980: 143-157.

14' INA ^{URU}U-uh-ḫi-u-ya A-NA ^DZA-BA₄-BA₄ [x+(?)] 20 UZ6 ^mPi-ḫa-na-na-ya-aš
pa-a-i 1 ^{URUDU}ŠEN 1 G[IR

15' 1 ^{URUDU}ŠA-AK-RU-Ú ^mPi-ḫa-na-na-ya-aš [p]a-a-i

16' INA ^{URU}Ka-pi-ta-ta-am-na A-NA ^DU[(?) DINGIR^{MES}-y]a(?) ^DUTU^{ŠI} ki-i da-a-iš 2
É^{TUM} Š[À]

17' 12 NAM.RA^{MEŠ} 5 É^{TUM} ŠÀ [x NAM.RA^{MEŠ}] ŠA ^{NA4}ḫé-kur ^DLAMMA [K]UR
^{URU}Ua-aš-ḫ[a-ni-ya]

18' QA-TI

19' INA KUR ^{URU}Dur-mi-it-ta INA ^{URU}x-x-ši-na A-NA ^DU ^DUTU^{ŠI} ki-i ME-iš

20' 50 É^{TUM} ŠÀ 5 ME NAM.RA^{MEŠ} 1 URU^{LUM} 3 ^{URU}DU₆ ^{LÚ.MEŠ}S[ANGA a]n-na-al-
li-iš

21' 3 É^{TUM} ŠÀ 30 NAM.RA^{MEŠ} INA ^{URU}Ḫa-ad-du-ḫi-[n]a ^{LÚ.MEŠ}URU Az-zi 1 É^{TUM}
ŠÀ 10 NAM.RA^[MEŠ]

22' ŠA É.GAL ḫa-ḫ[a[?]-r]i-ya-ša INA ^{URU}Ḫa-at-[x-]x-nu 3 É^{TUM} ŠÀ 30 NAM.RA^{MEŠ}
^{URU}Zi-ip-p[í-i]š [

23' [3] É^[TUM] ŠÀ 30 N]AM.RA^{MEŠ} ŠA ^{URU}Da-zi-pa ^{LÚ.MEŠ}ú-pa-ti-aš 1 É^{TUM} ŠÀ 10
NAM.RA^{MEŠ}

24' []x x x x x 3 É^{TUM} ŠÀ 30 NAM.RA^{MEŠ} ^{LÚ.MEŠ}SIPA.GU₄

25' [x Tá]g[?]-ga-še-ba[?]-at-kán EGIR-pa-an 2 É^{TUM} ŠÀ 20 NAM.RA^{MEŠ} ^{LÚ.MEŠ}
^{URU}Ka-za-a-ḫa

26' ^{LÚ.MEŠ}(?) ^mDa-du-u-i-li (?) ^{LÚ.MEŠ}ú-pa-ti-aš ŠU.NÍGIN 16 É^{TUM} ŠÀ 1 ME ŠU-ŠI
NAM.RA^{MEŠ}

27' ^DUTU^{ŠI} EGIR-*pa-an-da pa-a-iš* 20[+30[?] GU]₄.ÁB 4 ME UDU^{HIA} ŠÀ 1 ME 20
UZ₆ ^{GIŠ}TUKUL DÙ-*zi*

28' 1 ME 50 NUMUN.KISLAḤ DÙ-*zi*

29' INA ^{URU}*Ne-na-aš-ša* ^DUTU^{ŠI} *ki-i* ME-*iš* 1 ME 40 NAM.RA^{MEŠ} *an-na-al-liš ŠA*
DINGIR^{LIM}

30' 24 GU₄ 2 ME UDU LUGAL KUR ^{URU}*Tu-um-ma-na pa-a-i*

31' [INA ^{UR}]^U*Ú-ya-al-ma A-NA* DINGIR^{MEŠ} ^DUTU^{ŠI} *ki-i* ME-*iš* 1 É^{TUM} ŠÀ 10
NAM.RA^{MEŠ}

32' [LÚ^{MEŠ}]^{GIŠ}TUKUL.GÍD.DA 1 É^{TUM} ŠÀ 16 NAM.RA^{MEŠ!} ŠA LÚ^{MEŠ} ḤUR.SAG
1 É^{TUM} ŠÀ 10 NAM.RA^{MEŠ}

33' ARAD^{MEŠ} ŠA ^m*In-na-ra-a* 1 É^{TUM} ŠÀ 4 NAM.RA^{MEŠ} ŠA LÚ SANGA 1 É^{TUM} ŠÀ
10 NAM.RA^{MEŠ}

34' LÚ^{MEŠ} UŠ.BAR ŠA LUGAL ŠU.NÍGIN 5 É^{TUM} ŠÀ 50 NAM.RA^{MEŠ} 50 UDU^{HIA}
an-na-li-eš []

35' 14 GU₄ ŠÀ 4 GU₄.APIN.LÁ LUGAL KUR ^{URU}*Tu-um-ma-na pa-a-i*

36' [INA ^{UR}]^U *Te-ni-zi-da-ša A-NA* ^DPí-*ir-ya* ^DUTU^{ŠI} *ki-i* ME-*iš* 4 É^{TUM} [ŠÀ 40[?]
NAM.RA^{MEŠ}]

37' [LÚ]^{MEŠ}SIPA ANŠE.KUR.RA 4 GU₄ 30 UDU LUGAL KUR ^{URU}*Tu-um-ma-na*
pa-a-i 30 PA [NUMUN.KISLAḤ DÙ-*zi*]

38' [INA] ^{URU} *Pi-id-da-ni-ya-ša A-NA* ^D *Pi-ir-ya* ^D *UTU* ^{ŠI} *ki-i da-a-iš* 1 É [^{TUM} ŠÀ 10
NAM.RA^{MEŠ}]

39' [L] ^Ú ^{MEŠ} ^{URU} *Šar-ma-an-za-na-aš* 2 É [^{TUM} ŠÀ 20 NAM.RA^{MEŠ} LÚ [^M]^{EŠ} *da-ḥa-ri-
li-*

40' [1] É [^{TUM} ŠÀ <10> NAM.RA^{MEŠ} LÚ *SANGA an-na-al-la-aš* ŠU.NÍGIN 4 É [^{TUM} ŠÀ
40 [NAM.RA^{MEŠ}]

41' [x GU₄] 20 UDU^{HI.A} LUGAL KUR ^{URU} *Tu-um-ma-na pa-a-i* 30 PA NUMUN
KISLAḤ DÙ-[zi]

42' [INA] ^{URU} *Ma-li(?) -da-aš-ku-ri-ya A-NA* ^D *Na-na-ya* 2 É [^{TUM} ŠÀ 20 NAM.[RA^{MEŠ}

43' []x ARAD^{MEŠ} DINGIR [^{LIM} 5? É [^{TUM} ŠÀ] 20 NAM.RA^{MEŠ} LÚ ^{MEŠ} *da-ḥa-[ri-
li-*

ay.

1 [INA] ^{URU} [] 7?] É [^{TUM} ŠÀ 70[? N]AM.RA^{MEŠ} 30 PA NUMUN.KISLAḤ
D[Ù-zi]

2 [x GU₄ x UDU LUGAL KUR ^U]^{RU} *Tu-um-ma-na [p]a-a-i*

3 [INA] ^{URU} [] ^D *UT]U* ^{ŠI} *ki-i da-a-iš* 2 É ŠÀ 20 NAM.RA ^{GIŠ} *TUKUL.GÍD.DA*
x[]

4 [] ^{LÚ} ^{MEŠ} *UK]U.UŠ(?) ŠA* LUGAL 1 É ŠÀ 10 NAM.RA LÚ^{MEŠ}
^{GIŠ} *ŠUKUR* []

5 [É.GA]L^{URU}Šu-lu-pa-aš-ši-ya-aš 4 GU₄.APIN.LÁ 20 UDU LUGAL
KUR^{URU}Du[-um-ma-na pa-a-i]

6 [INA^{URU}] DINGIR^{MEŠ} DUTU^{ŠI} ki-i da-a-iš 1 É 10 NAM.RA^{URU}Ha-at-
ta-x[

7 []^mGa-aš-ga-DINGIR^{LIM} LÚ^{MEŠ} ú-pa-ti-ya-aš 6 G[U₄] 20 UZ6 ŠA
^mGa[-aš-ga-DINGIR^{LIM} (?)]

8 [] pí-ya-an-zi

9 [INA^{URU} -]ra A-NA DINGIR^{MEŠ} DUTU^{ŠI} ki-i da[-a-iš 5[?] É Š]À 50[?]
N[AM.RA]

10 [x GU₄ x+ (?)] 40 UDU LUGAL KUR^{URU}Du-um-ma-an-na [pa-a-i]

11 []

12 [INA^{URU}]x-ra-at-ta^DPí-ir-ya^DUTU^{ŠI} ki-i da-a-iš 3[?] [É ŠÀ 30[?] NAM.RA]

13 []x GA LU UŠ ŠA É.GAL du-up-[pi[?]-a]š 4 GU₄ 20 UDU LUGAL KUR
^{URU}Du-um-m[a-an-na pa-a-i]

14 [INA^URU]Ka-a-la-aš-mi-it-ta^DLAMMA^DA-la-a^DUT[U]^{ŠI} ki-i da-a-iš 2 É [ŠÀ
20[?] NAM.RA]

15 [a]n-na-al-li-iš ARAD^{MEŠ} DINGIR^{LIM} 5 É^{MEŠ} ŠÀ 50 NA[M.R]A^{URU}A-ḥa-ri-i-ya-
aš-ša [

16 INA^{URU} *Ta-me-et-ta-ya* D^U KILAM D^D *An-zi-li* [LU]GAL *ki-i da-a-iš*

17 1 É 10 NAM.RA L^Ú SANGA 1 É 10 NAM.RA ŠA x[]x^{URU} *Ua*?[-

18 1 É 10 NAM.RA ŠA^m x[-x-]x-*pa*?-*a-ḫi* L^ÚMEŠ x[]x[

19 LUGAL KUR^{URU} *Du-ma-an-na pa-a-i*

20 INA^{URU} *Dur-mi-it-ta A-NA* DINGIR^{MEŠ} D[UTU^{ŠI} *ki-i*] *da-a-iš* 4 É ŠÀ 40?

[N]AM.RA *an-na-le-eš*

21 1 ME 50 NAM.RA^m [P]ⁱ?-*ga-na-te-eš-ši* [(?) LUGAL KUR^{UR}]U^U *Du-ma-an-na pa-a-i*

22 20 GU₄ GIŠ TUKUL D^U-*zi* x[] *pa-]a-i*

23 INA^{URU} []x x[] D^UUTU^{ŠI} *ki-i*] *da-a-iš* 20 GU₄.ÁB 1 ME UDU GIŠ TUKUL D^U-*z[i]*

24 x[] LUGAL KUR^{URU} *Du-u]m-ma-an-na pa-a-i*

25 [INA^{URU}] A-N]A DINGIR^{MEŠ} DUTU^{ŠI} [^I *ki-]i da-a-iš* 3 É ŠÀ 30 NAM.RA

26 [] *d]u*?-*u-up-pí-ya* x[GU₄.API]N.LÁ LUGAL KUR^{URU} *Du-um-ma-an-na pa-a-i*

27 [INA^{URU}]-*p]ár*?-*ga-u-i A-NA* D^Dx[] D^UUTU^{ŠI} *ki-i da-a-iš*

28 [x É ŠÀ? x NAM.RA ŠA] ^m*Pi-du-li-ma* (?) L[^ÚMEŠ *ú-p]a-ti-ya-aš* 1 É 10 NAM.RA ŠA^{URU} x[]

29 [x É ŠÀ[?] x NAM.RA ŠA] ^mDu-ua-ya-al-la [LÚ^{MEŠ}] ú-pa-ti-ya-aš 4 GU₄ LUGAL
KUR ^{URU}Du-ma-[an-na pa-a-i]

30 []x-za DINGIR^{MEŠ}-tar pí-x-x-zi[?] KUR ^{URU}Dur-mi-it-ta QA[-TI]

31 I[NA ^{URU}Ga-a]š-ši-ya INA [^URU]A-aš-šu-ua-aš-ša-aš x x-hal[?]-ha-za ^DLAMMA-aš
^DUTU^{ŠI} ki-i [da-a-iš]

32 1 É 10 NAM.RA LÚ^{MEŠ}hu-u-ua-da-a-la-an-[z]i < ua-ar-ma-me-en-zi ^DUTU^{ŠI} x[

33 4 GU₄ 50 UDU(?) LUGAL KUR ^{URU}Du-um-ma-an-na pa-a-i

34 INA ^{URU}Ha-ar-ta-a-na ^DYa-ar-ri ^DUTU^{ŠI} ki-i da-a-iš 8 É [ŠÀ 80[?] NAM.RA]

35 an-na-li-iš ŠA DINGIR^{LIM} 1 ME (?) 20 PA NU[MU]N 20 GU₄.ÁB 1 ME UDU
ŠÀ^{BA} 50 UZ6 LU[GAL KUR ^{URU}Du-ma-an-na pa-a-i(?)]

36 INA ^{URU}Ga-aš-ši[-y]a QA-TI

37 KUR ^{URU}Ta-a-pi-ka-a-aš ^DU DINGIR^{MEŠ}-ya ^DUTU^{ŠI}[^I ki-i]i da-a-iš 4 É ŠÀ 50
NAM.RA [

38 3 GU₄ ERÍN^{MEŠ} ^{URU}Iš-hu-pi-it-ta pé-eš-ká[n-z]i 20 UDU LÚ^{MEŠ} MUN ^{URU}Ha-ap-
pa-la [

39 [INA] ^{URU}Ga-ag-ga-ad-du-u-ua ^DU 4 É ŠÀ 50 [NAM.R]A ^{URU}Ar-za-u-ua 30
MAŠ ^mZu-z[u-

40 [] x x x x 1 ŠA-RI-SA KÙ.BABBAR DUTU^{ŠI}[^I pa-a]-i

41 INA^{URU} Za-pí-iš-ḫu-u-na DAn-zi-li x[N]AM.RA KUR^{URU} Ar-za-u-ḫa DUTU^{ŠI}[^I pa-a-i]

42 [INA^{URU}] U Iš-tar-ḫa-a T[ÚL(?) DUTU^{ŠI} ki-i da-a-i]š 4 É ŠÀ 30 NAM.RA [...

öy.

6' Šananauya [kentin]de kırın IŠTAR'ı (için) [ma]jeste [bunları] koydu/yerleştirdi: 2 ev, içinde 24 NAM.RA,

7' [...] Güneş Tanrısının ... NAM.RA'ları, için[de] Gazzimariya'nın evinin [...] NAM.RA'ları.

8' [...] Šiendaza kentinden eklerler.

9' Ušḫaniya kentin[de] Fırtına Tanrısı (ve) güneş Tanrısı için ma[jeste b]unları koydu/yerleştirdi: 3 ev, içinde 30 NAM.RA ... [...] nın evinin

10' Kipitta kentinde Güneş Tanrısı için [majeste] bunları koydu/yerleştirdi: 1 evin içinde 10 NAM.RA ...[

11' Labarna'nın [sarayı(?)], [...-ḫ]ana [ke]nti halkı, Innarauḫa verir; 4 çift sığırı ...[

12' Ušḫaniya kentinden 1000(?) koyunu [ek]lerler; 100 koyun, [...] kenti] tuz görevlilerinin [

13' 20 keçi Piḥananaya ülkeden (mülkünden) verir; ^{Giš}TUKUL hizmeti (yükümlülüğü) yapılır, 15 (*PARĪSU* ölçüğünde) tohum(u), (kendi) harman yerinden yapar (verir).

14' Uḫiuḫa kentinde Tanrı *ZABABA* için Piḥananaya [x+(?)] 20 keçi verir; 1 su borusu, 1 h[ançer

15' 1 kabza⁶² Piḥanaya'ya verir.

16' Kapitatamna kentinde [Fırtına Tanrısı(?)] v[e(?) Tanrılar] için majeste bunları koydu/yerleştirdi: 2 ev, içi[nde]

17' 12 NAM.RA, 5 ev, içinde [... NAM.RA], Uḫaniya ülkesi Koruyucu Tanrısının “kaya zirvesi” anıtının.

18' Bitmiştir.

19' Durmitta ülkesinde, Liḫšina(?)⁶³ kentinde, Fırtına Tanrısı için majeste bunları koydu/yerleştirdi:

20' 50 ev, içinde 500 NAM.RA: 1 kent, 3 ören yeri, eski rahipler.

21' 3 ev, içinde 30 NAM.RA, Ḫaddui[n]a(?) kentinde, Azzi halkı; 1 ev, içinde 10 NAM.RA

22' Ḫat[...].nu kentinde ḫaḫ[ar]iyaša(?)- sarayının; 3 ev, içinde 30 NAM.RA Zipp[i]ḫ[- ;] kenti(nin) [

23' [3] ev, içinde 30 NAM.RA Dazipa kentinin, “tumar arazisi”nin insanları; 1 ev, içinde 10 NAM.RA,

⁶² CAD (Ş 1) 1989: 192 “handle”.

⁶³ Tamamlama için bkz. Archi-Klengel 1980: 147.

24' [...] ... 3 ev, içinde 30 NAM.RA, sığır çobanları

25' [...] ... arkadan/sonradan; 2 ev, 20 NAM.RA, Kazağa kenti⁶⁴ halkı,

26' Daduili(?)'nin insanları(?),“tumar arazisi”nin insanları: toplam 16 ev, içinde 160 NAM.RA,

27' majeste sonradan verdi. 50[?] [in]ek, 400 koyun, içinde 120'si keçi. ^{GIŠ}TUKUL hizmeti (yükümlülüğü) yapılır,

28' 150 *PARĪSU* ölçüğünde) tohum(u), (kendi) harman yerinden yapar (verir).

29' Nenašša kentinde majeste bunları koydu/yerleştirdi: 140 NAM.RA, eskiden Tanrının (hizmetinde idi),

30' 24 sığır, 200 koyun Tummana ülkesi kralı verir.

31' Ualma kentinde majeste bunları koydu/yerleştirdi: 1 ev, içinde 10 NAM.RA,

32' çiftçiler(?); 1 ev, içinde 16 NAM.RA, dağ adamları; 1 ev, içinde 10 NAM.RA,

33' Innara'nın köleleri (hizmetçileri); 1 ev, içinde 4 NAM.RA rahibin; 1 ev, içinde 10 NAM.RA,

34' kralın dokumacılarının: Toplam 5 ev, içinde 50 NAM.RA, eskiden (kalma) 50 koyun.

35' 14 sığır, 4'ü çift sığırı, Tummana ülkesi kralı verir.

36' Tenizidaša [ken]ti[nde] Tanrı Pirğa için majeste bunları koydu/yerleştirdi: 4 ev, [içinde 40[?] NAM.RA],

⁶⁴ del Monte 1992: 77.

37' at çobanları. 4 sığır, 30 koyun Tummana ülkesi kralı verir. 30 *PARĪSU* ölçüğünde tohum(u), (kendi) harman yerinden yapar (verir).

38' Piddaniyaša kentinde Tanrı Pirça için majeste bunları koydu/yerleřtirdi: 1 ev, [içinde 10 NAM.RA],

39' Šarmanzana kenti halkı; 2 ev, içinde 20 NAM.RA *daħarili*-insan[1]arı [

40' 1 ev, içinde eski rahibin <10> NAM.RA: Toplam 4 ev, içinde 40 [NAM.RA].

41' [... sığır], 20 koyun Tummana ülkesi kralı verir. 30 *PARĪSU* ölçüğünde tohum(u), (kendi) harman yerinden yapar (verir).

42' [Mal]idaşkuriya(?)⁶⁵ [kentinde] Tanrı Nanaya için: 2 ev, içinde 20 NAM[.RA]

43' [...] ... tanr[1]nın köleleri (hizmetçileri); 5² ev, içinde] 50 NAM.RA, *daħa[rili-]* insanları.

ay.

1 [... kentinde 7²] ev, içinde 70[? N]AM.RA, 30 *PARĪSU* ölçüğünde tohum(u), (kendi) harman yerinden yapar (verir).

2 [... sığır ... koyun] Tummana [ülkesi kralı v]erir.

3 [... kentinde majes]te bunları koydu/yerleştirdi: 2 ev, içinde 20 NAM.RA, çiftçiler(?), ... [

4 kralın ağ[ır silahlı (asker)(leri)(?)]]; 1 ev, içinde 10 NAM.RA, mızrak adamları⁶⁶,

⁶⁵ URU *Malitaşkuriya* için bkz. del Monte 1992: 100.

⁶⁶ Archi-Klengel 1980: 148 "1 Haus, darin 10 NAM.RA-Leute (der?) Sperleute".

5 Šulupašši kenti [sarayının]. 4 çift sığırı, 20 koyun Du[mmana] ülkesi kralı [verir].

6 [... kentinde] tanrılar [için] majeste bunları koydu/yerleştirdi: 1 ev, 10

NAM.RA Hatta.. kenti(nin) [

7 [] Gašgaili, “tumar arazisi” insanları; 6 sığır, 20 keçi Ga[šgaili’nin(?)]

8 [] verirler.

9 [...-ra kentinde] tanrılar için majeste bunları ko[ydu/yerleştirdi: 5² ev, içi]nde 50²

N[AM.RA]

10 [... sığır, x+(?)] 40 koyun, Tummana ülkesi kralı verir.

11 [].

12 ...-ratta [kentinde] Tanrı Pirğa (için) bunları koydu/yerleştirdi: 3² [ev, içinde 30²

NAM.RA],

13 []... dup[pi(?)]-sarayının; 4 sığır, 20 koyun Tum[mana] ülkesi kralı [verir].

14 Kalašmitta [ke]nt[inde] Koruyucu Tanrı (ve) Tanrı Ala (için) majeste bunları koydu/yerleştirdi: 2 ev, [içinde 20² NAM.RA]

15 eskiden (kalma), tanrının köleleri (hizmetçileri); 5 ev, içinde 50 NA[M.R]A

Ahariğašša kenti(nin) [

16 Tamettaya kentinde Pazar Yerinin Fırtına Tanrısı (ve) Tanrı Anzili (için) [kr]al

bunları koydu/yerleştirdi:

17 1 ev, 10 NAM.RA rahib(in); 1 ev, 10 NAM.RA, [...]nın/nin, Ua-(?)[...] kenti(nin?) [

18 1 ev, 10 NAM.RA, ...*paḥi*(?)...nin, ...[...] halkı ...[

19 Dummana ülkesi kralı verir.

20 Durmitta kentinde tanrılar için majeste bunları koydu/yerleştirdi: 4 ev, içinde 40[?] [N]AM.RA eskiden (kalma),

21 150 NAM.RA, [P]iganatešši(?)(‘nin). Dummana [ülkesi kralı] verir.

22 20 sığır; ^{GIŠ}TUKUL hizmeti (yükümlülüğü) yapılır. ...[ve]rir.

23 [...] kentinde ... [majeste bunları] koydu/yerleştirdi: 20 inek, 100 koyun ^{GIŠ}TUKUL hizmeti (yükümlülüğü) yapılır.

24 ... [Du]mmanna [ülkesi kralı] verir.

25 [...] kentinde] tanrılar [içi]n majeste bunları] koydu/yerleştirdi: 3 ev, içinde 30 NAM.RA,

26 []... [...] çift sığır]ı Dummana ülkesi kralı verir.

27 [... kentinde p]argai(?) Tanrı ...[...] için majeste bunları koydu/yerleştirdi:

28 [...] ev, içinde[?]... NAM.RA], *Pidulima*'[nın] “tumar arazisi” insanları; 1 ev, 10 NAM.RA, ...[...] kentinin [

29 [...] ev, içinde[?]... NAM.RA], *Dūayalla*'[nın] “tumar arazisi” [insanları]; 4 sığır Duma[nna] ülkesi kralı [verir].

30 []... tanrı (heykelleri) ...; Durmitta ülkesinin bitmiş[ti].

31 [Ga]ššiya [kentinde]e, Aššuuaša⁶⁷ [k]entinde ... Koruyucu Tanrı (için) majeste bunları [koydu/yerleştirdi]:

32 1 ev, 10 NAM.RA, *huḫadalan*[z]i- insanları, *uarmamenzi*, majeste ... [

33 4 sığır, 50 koyun(?) Dummana ülkesi kralı verir.

34 Hartana kentinde Tanrı Yarri (için) majeste bunları koydu/yerleştirdi: 8 ev, [içinde 80² NAM.RA],

35 eskiden tanrının (hizmetinde idi). 120² *PARĪSU* ölçüğünde to[hu]m, 20 inek, 100 koyun, içinden 50'si keçi, [Dumanna ülkesi kralı] [verir(?)].

36 Gašši[y]a kentinde bitmiştir.

37 Tāpikā ülkesi: Fırtına Tanrısı ve tanrılar (için) majest[e bun]ları koydu/yerleştirdi:

4 ev, içinde 50 NAM.RA [

38 3 sığır, Iṣḫupitta kenti askerleri sürekli veri[rl]er; 20 koyun, Happa kenti tuz insanları [

39 Gagaddūa kentin[de]: Fırtına Tanrısı (için) 4 ev, içinde 50 [NAM.R]A, Arzaa(nın); 30 keçi *Zuz*[u-...

40 []... bir *ŠARISA* gümüş(ten), majest[e veri]r.

⁶⁷ del Monte 1992: 17.

41 Zapišhūna kentinde: Tanrı Anzili (için) Arzağa ülkesi(nden) ... [N]AM.RA, majeste verir.

42 Ištara kentinde ... (için) [... majeste bunları koy]du/yerleştirdi: 4 ev, içinde 30 NAM.RA [

Metnin devamı çoğunlukla kırık olduğu ve kalan sözcükler de anlamlı bir bütün oluşturmayacağı için alınmamıştır. Olasılıkla daha ilginç bilgiler verebileceği düşünülebilir. Metinde, Kaška saldırısı ile zarar görmüş kentlerin dinsel ve ekonomik organizasyonları yeniden düzenlenmiştir. Kült malzemeleri, kurbanlıklar gibi unsurların yanında personel de (NAM.RA) sayılarak belirtilmiştir⁶⁸. Metinde sıkça belirtilen Tummana ülkesi kralı, lojistik anlamda birçok defa ürün ve malzeme desteğinde bulunuyor görünmektedir⁶⁹. Metnin tarihlendirmesi ise IV. Tuthaliya olarak yapılmaktadır⁷⁰.

Yukarıdaki KBo 12.53+KUB 48.105 numaralı metinde geçen (<<) *upati-* yani “tumar arazisi” sözcüğüne değinmekte fayda vardır. Friedrich, sözcüğü “Lehen(?), Lehensgut (?)” olarak açıklamıştır. Ayrıca önüne koyduğu glossenkeil işaretiyle de bunun Hititçe dışı bir dilden olduğunu belirtmiştir⁷¹. Kapadokya Tabletlerinde geçen *upati(n)num* “Organization der Lehensträger (??)” (TC III 214 A 12) sözcüğü ile karşılaştırmaktadır. Ünal da sözcüğün Hititçe olmadığını belirtir ama

⁶⁸ Archi – Klengel 1980: 152.

⁶⁹ Archi – Klengel 1980: 152.

⁷⁰ Archi – Klengel 1980: 152.

⁷¹ Friedrich 1952: 235a.

kökenine dair bir yorumda bulunmamıştır⁷². Kloekhorst ise sözcüğün Luvice kökenli olduğunu birtakım referanslarla belirtmektedir⁷³. Tischler de sözcüğün Luvice kökenini kabul etmiş görünmektedir⁷⁴.

Anadolu’da sonraki dönemlerden bildiğimiz bu tımar uygulaması, temelde kişilere ya da ailelere tahsis edilmiş toprakların işlenmesi şeklinde uygulamada yerini bulmuştur. Toprak edinmenin çeşitli yolları vardı; satın alma, kral tarafından toprak verilmesi, yerleşim biriminden veya zengin birinden kiralama gibi⁷⁵. Kralın emrinde çalışanlara da bu tip toprak bağışları yapıldığı oluyordu. Bu noktada, metinlerde LÚ^{GIŠ}TUKUL⁷⁶ olarak geçen tanım öne çıkmaktadır. Özellikle seferler sonucunda Hatti ülkesine nakledilip, genellikle de yeniden yerleştirilen (resettlment) insanlar için kullanılan bu tanım, “silahla ele geçirilmiş kişi” olarak düşünülmektedir⁷⁷. Bu şekilde, merkezi yapı askerlerle kendisi ilgilenmek yerine, dağıttığı çiftliklerde onların bakımı ve beslenmesiyle ilgilenilmesini sağlıyordu. Bryce bunu belirtirken sistemin erken dönemlerde kullanıldığı ancak daha sonra terk edilmiş olabileceğini de söyler⁷⁸. Ancak kanun maddeleri, NAM.RA’ların bu tımarlara gönderildiğini ve oralarda kullanıldığını da göstermektedir⁷⁹.

Metinde birkaç kez geçen *annalli-* “evvelce, eskiden” sözcüğü ile ise, söz konusu kentlerdeki kült organizasyonlarına dair daha önce yapılan sunulardan

⁷² Ünal 2007: 761a “(<) **upati-/ubati-** (noun n.) •fief?, landgrant? feudal holding?, •Lehen, Lehensgut?, Landgut? •timar?, timar arazisi?, tarla?, feodal hizmet?; Ünal 2016a: 565b “•timar?, timar arazisi?, tarla?, feodal hizmet?”.

⁷³ Kloekhorst 2008: 923 “*upāti-* (n.) land grant”.

⁷⁴ Tischler 2001: 186 “(<<) **upati-** ‘Lehen; Lehensgut, Landgut’; luw. (<<) upatit- n. ‘Lehen; Lehensgut, Landgut’”.

⁷⁵ Bryce 2003: 92.

⁷⁶ Ünal 2016ab: 324b “^{GIŠ}TUKUL hizmeti yapan kimse; zanaatkâr, çiftçi, rençber”.

⁷⁷ Beal 1988: 270.

⁷⁸ Bryce 2003: 92.

⁷⁹ Bu çalışma içinde bkz: s 46.

bahsediliyor olmalıdır⁸⁰. Gerekli işgücü olarak buralara gönderilmiş olan NAM.RA'lar, buralarda ihtiyaçlar doğrultusunda pek çok alanda hizmet veriyor görünmektedirler. Örneğin sığır çobanı (öy. 24'), at çobanı (öy. 37'), köylü ya da çiftçi(?) (öy. 32, ay. 3), kralın dokumacıları (öy. 34) şeklinde bu alanlar sıralanabilir. Hatta her ne kadar açık bir şekilde belirtilmiş olmasa da mızrak adamı ve ağır silahlı adam (ay. 4) olarak da bu sınıflandırmalar görülmektedir. Bazı NAM.RA'lar ise Tanrının hizmetçisi olarak adlandırılmıştır (öy. 43). Bu kişiler, bireysel evlere, yani küçük ölçekte birer üretim merkezi olarak etkinlik gösteren temel ekonomik birimlere yollanmışlardır. Bu evlerdeki dağılım ise genelde 10 kişilik gruplar halinde organize edilmektedir⁸¹. Söz konusu evler sadece basit ekonomik ünitelerdir. Eğer içlerinde yaşayan aileler varsa, buralardaki aileler ikinci derece öneme sahip unsurlardır. Bir başka deyişle, bu yapılar kurumsallaşmış unsurlar olarak görülmekte, söz konusu yapılardaki aileler değişse dahi aslolanın bu ekonomik üniteler olduğu anlaşılmaktadır.

Metnin bir diğer önemi ve konu ile ilgili araştırmalar için güzel yanı ise, bahsedilen NAM.RA'ların kökenlerine, yani nerelerden getirildiklerine dair verdiği bilgilerdir. Bunlara örnek olarak Azzi ve Arzağa verilebilir. Diğer NAM.RA'lar ise yönetim merkezlerine (Gazzimariya'nın evi, Şulupaşsi kenti sarayı gibi) ya da dini kuruluşlara (koruyucu Tanrının kaya zirvesi gibi) hizmet etmek üzere muhtemelen *BĒL MADGALT*'ler (*auriyaš išhaš* "askeri vali, hudut beyi") tarafından görevlendirilip gönderilmiş kimselerdir⁸². *BĒL MADGALT*'ler aynı zamanda NAM.RA'ların gönderildikleri yerlerde onların denetimlerinden de sorumluları.

⁸⁰ Archi – Klengel 1980: 152.

⁸¹ Archi – Klengel 1980: 153.

⁸² Archi – Klengel 1980: 153.

KUB 31.84⁸³ (CTH 261.1)**ay. III**

60' A-NA NA[(M.R)]A^{HLA}-ma ku- \grave{u} a-pí NUMUN^{HLA} an-ni-iš-kán-zi nu a- \acute{u} - \grave{u} a-ri-aš
EN-aš

61' \grave{h} u-u-ma-an-da-aš-ša IGI^{HLA}-ŠU še-er \grave{h} u-ya-an-za e-eš-tu ...

68' [m]a-a \grave{h} - \grave{h} a-an-ma NAM.RA^{HLA} pí-an-zi nu-uš-ši AŠ-RA⁸⁴ \grave{h} u-u-da-ak

69' \grave{h} i₁-in-kán-du gi-im-ra-aš-ša ku-i-e-₂ eš \acute{u} a₃-al- \grave{h} u-u- \acute{u} a-an-te-eš

70' nu-uš-ma-aš-ša-an \acute{u} -e-₄ tum₅-ma-aš \acute{u} d-da-ni-i IGI^{HLA}- \acute{u} a \grave{h} ar-ak

71' na-aš SIG₅-in \acute{u} -e-₆ da₇-an-za ₈e₉-eš-₁₀ tu₁₁

ay. III

60' NA[(M.R)]A'lar hakkında, onlar tohumları ekerlerken askeri vali/hudut beyi

61' (tarafından) gözlemlenmiş olsun⁸⁵!

68' NAM.RA'ları verdikleri zaman, (askeri vali/hudut beyi) onlara (NAM.RA'lara)
yeri derhal

69' versinler/taksim etsinler. Hangi (NAM.RA'lara) arazi ayrılmış⁸⁶ ise

70' onlara inşa işinde dikkat et⁸⁷!

⁸³ Alp 1949: 257vd; Miller 2013: 230vd.

⁸⁴ Miller 2013: 232 dn 445.

⁸⁵ Bkz. Miller 2013: 231; krş. Alp 1949: 257; *šer \acute{h} u \acute{u} ai-/ \acute{h} uya-*. “müşahade etmek” için bkz. Ünal 2016a: 212a.

⁸⁶ Bkz. Alp 1949: 259 ve dn. 62; krş. Miller 2013: 233 ve dn 456.

⁸⁷ IGI^{HLA}- \acute{u} a \grave{h} ark- “bir şeye dikkat etmek” için bkz. Ünal 2016a: 163a.

71' ve o (iş) iyi inşa edilmiş olsun!

Aynı metnin bir başka fragmanında ise *arnuḡala-* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu metin aynı zamanda Sedat Alp'in de belirttiği üzere NAM.RA=*arnuḡala-* eşitliğini belirttiği metindir.

KUB 13.2⁸⁸ (CTH 261.1)

III

36 *ar-nu-ḡa-la-ša-kán ku-iš KUR-ya an-da ar-za-na-an-za nu-uš-ši-ša-an*

37 *iš-ḡu-e-eš-ni-it NUMUN^{HIA}-it GU₄ UDU IGI^{HIA}-ḡa ḡar-ak nam-ma-an-kán*

38 *IŠ-TU GA.KIN.AG IM-ZI SÍG^{HIA} aš-nu-ut ar-nu-ḡa-la-ša-ták-kán*

39 *ku-iš KUR-az ar-ḡa ú-iz-zi pí-di-ma-aš-ši-ša-an ku-iš a-aš-zi*

40 *nu-uš-ši NUMUN^{HIA} a-ni-ya-pát nam-ma-aš-kán A.ŠÀ^{HIA}-it šu-u-ḡa-an-za e-eš-t[u]*

41 *nu-[u]š-ši pí-it-ta ḡu-u-da-a-ak ḡin-kán-du*

36 Ülke içinde yerleştirilmiş olan *arnuḡala-*'ya

37 ekimlik tohum ile sığır (ve) koyuna dikkat et! Ayrıca ona

38-39 peynir, yoğurt (?), yün temin et. Senin ülkenden ayrılan *arnuḡala-*'nın yerine kim kalırsa

40 ona da tohumluk teslim et. Ayrıca arazilerle teçhiz edilmiş⁸⁹ olsun.

41 Ona hediye (?) derhal tahsis etsinler.

⁸⁸ Alp 1949: 259-260.

⁸⁹ Alp 1949: 260 dn. 67.

2.2.2. Ritüellerde Kullanımlar

Dinsel hayatın özellikle devlet için anlamı ve önemi, bayramlar, kült gezileri dinsel ritüellerin gerçekleştirilmesinde, bayram kutlamalarında olduğu gibi örneklerle anlatılabilir. Örneğin oldukça ünlü olan Maşalılar ile Hattililer arasında savaşın canlandırılması metninde, muhtemelen savaşlarda ele geçirilmiş kişiler (NAM.RA?) “karşı” tarafın askerlerini temsil etmek üzere ritüele dâhil ediliyordu.

KUB 17.35⁹⁰ (CTH 525)

ay. III

9 nu LÚ.MEŠ GURUŠ *ták-ša-an ar-ḫa šar-ra-an-zi na-aš lam-ni-ia-an-zi*

10 nu-uš-ma-aš *ták-ša-an šar-ra-an LÚ^{MEŠ} URU GIDRU-ti ḫal-ze-eš-ša-an-zi*

11 *ták-ša-an šar-ra-ma-aš-ma-aš LÚ.MEŠ URU Ma-a-ša ḫal-zi-ša-an-zi*

12 nu LÚ^{MEŠ} URU GIDRU GIŠ TUKUL^{HLA} ZABAR *ḫar-kán-zi LÚ^{MEŠ} URU Ma-ša-ma*

13 GIŠ TUKUL^{HLA} ŠA GI *ḫar-kán-zi nu MÈ-iš-kán-zi*

14 nu-uš-ma-ša [x] LÚ^{MEŠ} URU GIDRU-ti *tar-aḫ-ḫa-an-zi nu ŠU.DAB.BU ap-pa-an-zi*

15 *na-an A-NA DINGIR^{LIM} ḫi-in-kán-zi ...*

9 Delikanlıları yarıya bölerler ve onları adlandırırılar,

10 onların yarısını Hattililer (diye) çağırırlar.

11 Onların (diğer) yarısını ise Maşalılar (diye) çağırırlar.

12 Hattililer bronz silahlar tutarlar, Maşalılar ise

13 kamış silahlar tutarlar ve savaşırılar.

⁹⁰ Hoffner 2002: 63.

14 Һattililer onları yenerler ve (Maşalılardan) bir tutsak alırlar
 15 ve onu tanrıya sunarlar/kurban ederler⁹¹. ...

Bu metin muhtemelen gerçek hayatta gerçekleştirilen uygulamayı anlatıyordu ve buna göre tutsaklar tapınaklarda Һatti ülkesi Tanrılarına hizmetlerini sunmak üzere adanıyordu⁹².

Her ne kadar NAM.RA’lardan bahsetmese de, kör edilmenin bir ceza unsuru olarak da kullanıldığı Hitit yargı sisteminde⁹³, körlerin de tıpkı NAM.RA’lar gibi ritüel amaçlarla da kullanıldıkları görülmektedir.

IBoT 1.29⁹⁴ (CTH 633)

ay.

37’ ... UZ₆.GAL-*ma a-ra-aḫ-za pé-e-ḫu-da-an-zi*

38’ *nu-kán* UZ₆.GAL-*an ar-kán-zi na-an ar-ḫa a-da-an-zi*

39’ KUŠ UZ₆.GAL-*ma da-an-zi* 1^{LÚ}IGI.NU.GÁL-*ma ni-ku-ma-an-da-ri-an-zi*

40’ *na-an ıa-al-ḫa-an-ni-an-zi na-an* ^É*ḫe-eš-ta-a pé-ḫu-da-an-zi*

41’ *nu a-da-an-zi a-ku-ıa-an-zi*

37’ ... tekeyi dışarı götürürler

38’ ve tekeyi keserler ve onu yiyip bitirirler.

39’ Tekenin derisini alırlar, bir kör adamı soyarlar

40’ ve onu döverler ve onu *ḫešta-* evine götürürler.

⁹¹ “ve onu tanrıya teslim ederler.” Puhvel 1991: 290 “consign”.

⁹² Hoffner 2002: 63; Ünal 2016b: 279 “Burada insan kurbanı söz konusudur”.

⁹³ Hoffner 2003a: 85.

⁹⁴ Arıkan 2000: 217; metinle ilgili diğer çalışmalar için bkz. aynı yerde dn. 26.

41' (Orada) yiyip içerler.

Bu uygulamaya göre kör kişi açık bir şekilde aşağılanmaktadır. Onun çıplak bırakılması ve dövülmesi bunu net bir şekilde göstermektedir⁹⁵.

2.2.3. Tımar Arazilerinde Kullanımlar

Aşağıda transkripsiyonunu ve çevirisini verdiğimiz §40 numaralı yasa maddesine baktığımızda bir NAM.RA ile ^{GIŠ}TUKUL, arasındaki farkı ve benzerlikleri görülmektedir.

KBo 6.3⁹⁶ (CTH 291)

öy. II

37 *ták-ku* LÚ ^{GIŠ}[TUKUL *ħar-]ak-zi* LÚ *IL-KI ti-it-ti-an-za*⁹⁷ nu LÚ *IL-KI te-ez-zi*

38 *ki-i* ^{GIŠ}TUKUL[-*li*]-*me-et ki-i-ma ša-ah-ha-mi-it nu-za ŠA* LÚ ^{GIŠ}TUKUL
A.ŠÀ^{H^{1A}}

39 *an-da ši-y[a-at-t]a-ri-ya-zi* ^{GIŠ}TUKUL-*ya ħar-zi ša-ah-ħa-na iš-š[a-i]*

40 *ták-ku* ^{GIŠ}TUKUL[-*ma (mi-i)]m-ma-i* nu A.ŠÀ^{H^{1A}} ŠA LÚ ^{GIŠ}TUKUL *ħar-kan-ta-*
an t[a(-ra-a)n-zi]

41 *na-an* LÚ^{MEŠ} URU-*r[i*⁹⁸ *a]n-ni-eš-kán-zi ma-a-an LUGAL-uš NAM.RA^{H^{1A}} *pa-a-i**

42 *nu-uš-ši* A.ŠÀ^{H^{1A}} [(*pí-a*)*n]-zi na-aš* ^{GIŠ}TUKUL *ki-ša-ri*

⁹⁵ Arıkan 2000: 218.

⁹⁶ Friedrich 1959: 28-29; Beal 1988: 277; Hoffner 1997: 47-48.

⁹⁷ *ittiyanza-* sözcüğünün anlamları hakkında tartışmalar için bkz. Beal 1988: 274 dn. 41.

⁹⁸ Hoffner 1997: 47 ve dn. 145 “URU-*r[i*<-aš>. URU-ri lokativden ziyade, URU-ri-aš genitiv uygundur”.

37 Eğer bir ^{GIŞ}TUKUL yükümlülüğü taşıyan kişi kaybolursa ve (ona bakan) tımar sahibi (şöyle) derse:

38 “Bu benim ^{GIŞ}TUKUL’um, fakat bu benim *şahhan*-’ım(dır)” ve (tımar sahibi) ^{GIŞ}TUKUL yükümlülüğü taşıyan kişinin tarlalarını

39 mühürlenmiş olarak satın alır⁹⁹. ^{GIŞ}TUKUL yükümlülüğüne sahip olur, *şahhan*-’ı yerine getirir (öder).

40 Fakat eğer o ^{GIŞ}TUKUL yükümlülüğünü (sahiplenmeyi) reddederse (o zaman) ^{GIŞ}TUKUL yükümlülüğü taşıyan kişinin tarlalarını yok olmuş (sahipsiz/boş) (olarak) söylerler/ilan ederler.

41 ve onu (tarlayı) halk, kent için ekip biçerler. Eğer kral NAM.RA’lar verirse

42 ve ona (tımar sahibine) tarlaları verirler ve o ^{GIŞ}TUKUL¹⁰⁰ (yükümlüsü) olur.”

Bu madde gerçekten konumuz ile ilgili ilginç bir yaklaşım sergilenmesine neden olduğu gibi hem bazı yanıtlar vermiş, hem de yeni sorular ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bir kere NAM.RA bir ^{GIŞ}TUKUL değildir. ^{GIŞ}TUKUL bir sebepten tımarını terk ederse ve o başka biri tarafından ya da başka bir yerde bulunursa, bu durumda tımar sahibinin o ^{GIŞ}TUKUL üzerinde hak iddia edebildiği görülmektedir. Ancak kaybolan ^{GIŞ}TUKUL’u reddederse, anladığımız kadarıyla ^{GIŞ}TUKUL tımarsız kalıyor, yani muhtemelen bir yere bağımlı olmuyordu. Ancak bu durumda ne gibi bir yaptırım uygulanıyordu ya da yaptırım uygulanıyor muydu bilinmemektedir. Burada asıl ilginç nokta, kral tımarın bulunduğu yere NAM.RA gönderirse, anlaşıldığı

⁹⁹ -za *siyattariya*- “mühürlenmiş olarak satın almak” fiili için bkz. Ünal 2016a: 485a-b.

¹⁰⁰ Beal 1988: 277 “(or: he becomes a ^{GIŞ}TUKUL<-man>)”.

kadarıyla tımar sahibi onunla ilgilenmek zorundadır ve bu durumda NAM.RA'ya ^{GIŠ}TUKUL olarak davranılabilir. Buraya da bakarak NAM.RA'ların gerçekten köle dışında bir sınıfa dahil oldukları anlaşılabilir. Bu noktada da Beal'ın *deportee* ve *transplantee* kavramlarını tartışması konusunda ona hak verilebilir.

2.2.4. Diğer Alanlarda Kullanımlar

Yukarıdaki metinlerde de geçen Tanrılar için NAM.RA'ların Tanrıların hizmetine adanması konusunda en ilginç örneklerden biri ise, düşmana karşı kazanan taraf olmak adına, savaş Tanrısı görünümündeki *IŠTAR*'ın yardımı için ona NAM.RA'lar vereceğinden bahsedilen metindir.

KUB 15.21¹⁰¹ (CTH 590)

x+1 [ki-e-da-ni]-pát INIM-ni še-er ma-a-an-mu ^DI[ŠTAR

2' []-ir DÙ-mi EZEN₄^{MEŠ}-ták-kán te-eḫ-ḫi [

3' []-p]i EZEN₄ zé-e-na-an-ta-aš EZEN₄ ḫa-mi-i[š-ḫa-an-ta-aš-ša]

4' [ki-e-da]-ni-pát INIM-ni še-er ma-a-an-za ^{LÚ}KÚR [tar-aḫ-mi nu-ut-ta]

5' [ALAM^{HI}]A'TIM' DÙ-mi EZEN₄^{MEŠ} an-na-al-l[i-uš-ša-kán EGIR-pa] 'te'-[eḫ-ḫi]

6' [nu N]AM.RA-ya-at-ta pí-iḫ-ḫi

7' [ki-e-da-ni]-'pát' INIM-'ni' [še-er ma-a-an-za ^{LÚ}KÚR tar-aḫ-mi]

8' []x NAM.RA-y[a-at-ta pí-iḫ-ḫi]x x[

¹⁰¹ de Roos 2007: 181. Ayrıca bkz. Alp 1949: 251-252.

x+1 Bu konu hakkında: Eđer bana/beni Tanrıça I[ŠTAR

2' []... yapacağım. Bayramları senin için kutlayacağım. [

3' [] sonbahar bayramı [ve ilkb]ahar bayramı.

4' [B]u konu hakkında: eğer düşmanı [yener]sem [senin için]

5' [heykelle]r yap(tır)acağım [ve] es[ki] bayramları [tekrar] koya[cağım].

6' [] sana [N]AM.RA(lar) da vereceğim.

7' bu konu hakkında: eğer düşmanı yenersem

8' [] ... NAM.RA(lar) d[a vereceğim ...] ... [

Kralın NAM.RA'ları ise onun malı haline geliyorlardı ve askerlik yapabilecek durumdaki erkekler garnizonlarda ön görevlerde (cephelerde) kullanılmak üzere yerleştiriliyordu. Diğer kalan NAM.RA'lar da tapınaklarda ve kült merkezlerinde kullanılmak üzere dağıtılıyordu. Buna *upati*- "tumar arazi"lerinde (çiftliklerde) çalıştırılmak da dâhildi¹⁰². Yine benzer bir metin aşağıda verilmektedir.

HT 4¹⁰³ (CTH 237)

14' [Š]U.NÍGIN.GAL 47 [É?]^{TU4} ŠÀ-ŠU 4 ME 73 'NAM'.R[A

15' '20' 'NAM'. 'RA'-ma 'ŠA' 'É' 'm' A-pal-la-a 70 NA[M.RA

16' 10 NAM.RA ŠA 'É?' []x^{URU} A-li-ša 60? [+ x NAM.RA?

17' 10 NAM.RA ŠA É[.G]AL^{URU} Ša-a-pí-nu-ù[a

¹⁰² Bryce 2005: 218.

¹⁰³ Hazenbos 2003: 107.

14' Topyekün: 47 ev içinde 473 NAM.R[A

15' 20 NAM.RA Apalla'nın evinde, 70 NA[M.RA...

16' 10 NAM.RA Ališa kentinin x'in evinde, 60 (?) [+ x NAM.RA(?)

17' 10 NAM.RA Šapinuğa kenti sarayına

Burada yine gönderilen NAM.RA'lar sıralanmış ve NAM.RA'ların toplam sayısı baştan verilerek sonra kent, hatta bazen de buradaki gibi kişilere göre dağıtımı listelenmiştir. Baştaki 473 sayısını baz alırsak, metnin kırık veya ele geçmemiş kısmında 303 kişilik daha bir NAM.RA nüfusundan ve onların gönderildiği kentlerden, kişilerden bahsedilmesi mümkündür.

Yine benzer bir uygulamayı, Maşathöyük'ten ele geçirilen tabletlerin birinde, ancak maalesef oldukça kırık bir kısımda görebilmekteyiz.

HKM 24¹⁰⁴ (Mşt. 75/18)

ay.

38 [^{URU}Ta-ḫa-zi-mu-n]a-an ^{URU}[Ḫ]a-pa-ra-an [^{URU}Ta-]pi-ga[-an]

39 [...]x NAM.RA ^{URU}Ḫa-[-... -]x-un-ga[?] [...]

40 [... -]ḫa[?] ^{URU}Ša[?]105-pa-a [... -k]106-án[?]-nu[?]-ú[?] [š]a-[r]a-a

41 [... K]UR[?]-e e-ša-an-[zi[?]]

38 Tahazimuna kentini, Hapara kentini (ve) Tapigga kentini

39 [...].Wa-[-...]. unga[?] kentinden/kentinin(?) NAM.RA

¹⁰⁴ Alp 1991: 162.

¹⁰⁵ Hoffner 2009: 139 “^{URU}Ta-pa-a” olarak okumaktadır.

¹⁰⁶ Hoffner 2009: 139 “^{URU}Ur[?]-ša-pi-k]án[?]-nu[?]-ú[?]” olarak tamamlamaktadır.

40 [...]. Šapa(?) kenti [...] ... [yuka]rı

41 [...] [ü]lkede (?) bulunurlar (?)¹⁰⁷

Burada yine başka kentlerden getirilen NAM.RA'lardan ve muhtemelen gönderilecekleri yerlere dair isteklerden bahsediliyor olabilir. Aynı mektupta daha iyi okunabilen bir başka satırda ise konudan şu şekilde bahsedilmektedir.

HKM 24¹⁰⁸ (Mşt. 75/18)

ü.k.

57 *ki-iš-ša-an-ma-mu* [ku-i]t *ha-at-ra-a-eš* NAM.RA^{MEŠ URU} *Ka-al-za-na-ya*

58 [^URU] *Ma-ri-iš-t[a]* *ku-in ma-ši-ya*

59 *pé-eḫ-ḫi nu-ya-ra-a[t-k]án*¹⁰⁹ *ha-at-ra-a-mi n[a-at-mu]*

60 *te-ek-[ku-ša-n]u-ut*¹¹⁰

57 Bana şöyle yazdığın (konuya gelince): “Kalzana kentinin (ve)

58 Marišt[a] kentinin NAM.RA'ları ne kadar ise

59 vereceğim. Bunun (hakkında) (sana) yazacağım.” [onları bana]

60 göster!/bildir!

Maşathöyük tabletlerine değinmişken, Maşat tabletlerinde geçen körler konusuna da değinmek gerekecektir. Çünkü onların da NAM.RA'lar gibi çeşitli

¹⁰⁷ Alp 1991: 163 “[.....] im [L]ande (?) wohnen (?) [sie]”.

¹⁰⁸ Alp 1991: 162; Hoffner 2009: 139.

¹⁰⁹ Hoffner 2009: 139 “*nu-ya-ra-a[n]-t[a-k]án*” olarak okumaktadır.

¹¹⁰ *te-ek-ku-uš-nu-ut* Imp. Sg. 2.: Kronasser 1966: 449 (KUB 7.8 III-10); Kronasser 1987: 190a.

hizmetlerde kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan biri de değirmenlerde çalıştırılan körlendir¹¹¹.

HKM 58¹¹² (Mşt. 75/56)

öy. I

5 ŠA^{LÚ.MEŠ}IGI.NU.GÁL-*mu ku-it ut-tar ha-at-ra-a-eš*

6 nu-kán^{LÚ.MEŠ}IGI.NU.GÁL^{Hl.A} *hu-u-ma-an-te-eš*

7 URUŠa-pí-nu!-u-?-*ya ša-ra-a pé-e-hu-te-er*

8 ka-a-ma 10^{LÚ.MEŠ}IGI.NU.GÁL^{Hl.A} I-NA É^{Hl.A NA}₄ARA₅^{R U}

9 ar-*ha ta-a-li-e-er na-aš ka-a-ša pu-nu-uš-šu-un*

5 Körlere hakkında bana yazdığım konuya gelince:

6 Bütün körleri

7 Yukarıya, Şapinuğa kentine götürdüler

8 Burada 10 körü değirmenlerde

9 bıraktılar ve işte onları araştırdım.

Körlere kentler arasında götürülüp getirildikleri buradan anlaşılmaktadır. Onların kör olmaları, idare ve sevklerinin kolay olmaları yönünden avantaj olabilir. Bunların savaşlarda getirilen kişilerden oluşması daha kuvvetli bir seçenektir. Bu durumda ya savaş sırasında kör olmuşlar ya da savaştan sonra Hatti ülkesine getirilirlerken kör edilmiş olmaları muhtemeldir¹¹³.

¹¹¹ Arıkan 2000: 214.

¹¹² Alp 1991: 228-230; Arıkan 2000: 214-215.

¹¹³ Arıkan 2000: 224; Hoffner 2003a: 86.

Rutherford, Giorgadze'ye de katılarak, merkezi yapı tarafından sağlanan ve yerel birimlere dağıtılan özellikle kadın NAM.RA'ların varlığına dikkat çeker¹¹⁴. Bunu metinlerden de doğrulayabiliyoruz. Örneğin, Ukkura'nın oğlu ile ilgili bir mahkeme tutanağında bu durum şöyle belirtilmektedir:

KUB 13.35¹¹⁵

sütun II

9 NAM.RA-*ma-ya-mu ku-in IŠ-TU É.GAL*^{LIM} EGIR-*pa pé-eš-kir*

10 *nu-ya-za* 1^{LÚ} AMA.A.TU 1 MUNUS^{TUM}-*ya da-aḫ-ḫu-un*

9 Saraydan bana geri verdikleri (iade ettikleri) NAM.RA'(lardan)

10 bir erkek ev hizmetçisi/uşak ve bir kadını kendim için aldım.

KUB 26.69¹¹⁶

ay. V

10 *nu-kán* 12 NAM.RA ŠA^mUR.SA[G-

11 I-NA^{URU} I-*ya-ú-pa-pa* EGIR-*an*

12 2 MUNUS^{URU} I-*ú-mi-ya-ri-ni*

13 2 MUNUS^{URU} I-*ú-ḫa-aš-te-li* 1 MUNUS^{URU}[

14 2 MUNUS E-PIŠ BA.BA.ZA É^{mD}SÎN-SUM¹¹⁷

15 1 MUNUS^{URU} Za-*al-pu-ut-ta* EGIR-*an*

¹¹⁴ Rutherford 2004: 381.

¹¹⁵ Werner 1965: 6-7; krş. Alp 1949: 248; Hoffner 2003b: III. 58.

¹¹⁶ Werner 1965: 44-45; krş. Alp 1949: 247-248.

¹¹⁷ Rüster-Neu 1989: 256 Nr. 331.

16 ŠU.NÍGIN 20 NAM.R[A^{M₁ES^{URU}}]Dur-m[e-t]a?

10 UR.SA[G ...]'nın 12 NAM.RA'sı

11 Iyaupapa kenti gerisinde(dir).

12 2 kadın Iumiyarina kentinde,

13 2 kadın Iuhaštela kentinde, 1 kadın [...] kenti[nde]

14 Armapiya'nın evinde arpa ezmesi/lapa imalatçısı 2 kadın,

15 1 kadın Zalputta kenti gerisinde:

16 Toplam: 20 NAM.RA Durm[et]a[?] kenti(ndedir).

Bununla birlikte, Puduḥepa'dan Mısır'lı bir yöneticiye (II. Ramses?) giden bir mektupta, NAM.RA'lar şu şekilde geçmektedir:

KUB 21.38¹¹⁸ (CTH 176)

17' A-NA ŠEŠ-YA-ma ku-it kiš-an AŠ-PUR A-NA DUMU.MUNUS-ya ku-in

NAM.RA^{MEŠ} GU₄^{MEŠ} UDU^{HIA} pé-eš-ke-mi nu-ya-mu-kán ŠÀ KUR.KUR^{MEŠ}

18' [ḫal-]ki-iš NU.GÁL nu-ya-ta ku-e-da-ni me-e-ḫu-ni^{LÚ.MEŠ} ṬE₄-ME an-da ú-e-mi-

ya<-an>-zi nu-ya-mu-kán ŠEŠ-YA^{LÚ} PIT-ḫAL-LI pa-ra-a [na-a-i]

19' A-NA EN^{MEŠ} KUR^{TI}-YA-ya GIŠ.ḪUR^{MEŠ} me-na-aḫ-ḫa-an-da ú-da-an-du nu-ya

NAM.RA^{MEŠ} ku-in [GU₄]^{MEŠ} UDU^{HIA} pé-e ḫar-kán-zi

20' nu-ya-ra-an-kán ar-ḫa da-aš-kán-du ...

¹¹⁸ Wouters 1989: 234; Beckman 1999: 131 vd.; Hoffner 2009: 283-284.

17' Kardeşime yazdığım (konu) şöyle(dir): “Kızım (birlikte) vereceğim NAM.RA’lar, sığırlar, koyunlar için ülke(leri)m içinde

18' tahıl yoktur. Elçiler sana ulaştıkları zaman, kardeşim bana atlı haberci [gönder]!

19' Ülkemin beylerinin önüne bir tahta tablet getirsinler ve (beylerin) ellerinde tuttıkları NAM.RA’ları, sığırları, koyunları

20' alsınlar!”...

Metnin genel yapısında Puduḥepa, büyük ihtimalle II. Ramses’e karşı bir savunma sunmaktadır. Hitit prensesinin firavuna gönderilmek üzere yola çıkması gerektiğini ancak bazı sebeplerle bunun henüz başarılmadığını ve bu sebepleri açıklamaktadır¹¹⁹.

Bir başka mektup niteliğinde belge ise, Tawagalawa mektubudur. Bu metin bilim insanlarınca pek çok kez kullanılmıştır. Batı Anadolu ve Ahḫiyağa hakkında bilgiler vermesi nedeniyle de önem taşımaktadır. Bu metinde geçen NAM.RA’ların Hitit ülkesinden ya da Hitit kontrolündeki bir bölgeden kaçmış olduğu ve buna karşılık Ahḫiyağa kralından 7.000 NAM.RA’nın (kaçmış olan NAM.RA’lar mı yoksa yeni NAM.RA’lar mı belli değil) Hitit kralına gönderilmesinin istendiği düşünülen bir pasajdır.

KUB 14.3¹²⁰ (CTH 181)

ay. III

8 nu ŠEŠ-YA ke-e-el []x-an i-ya

¹¹⁹ Singer 1998: 537.

¹²⁰ Hoffner 2009: 309.

9 NAM.RA^{MEŠ}-kán me-ek-ki []-x-x-ya ta-pu-ša

10 ú-et 7 LI-IM NAM.RA^{MEŠ}[-y]a-mu ŠEŠ-YA x-x []

8 ve kardeşim bunun [] yap!

9 birçok (sayıda)NAM.RA [] yanına

10 geldi. 7.000 NAM.RA'yı da kardeşim bana []

2.3. Kuruštama Anlaşması'nda Nüfus Aktarımı

Hititlerin gerektiğinde tutsakları ve NAM.RA'ları devlet çıkarları gereği ülke dışında da kullanmaları ve toplanan nüfus öğelerinin bireysel yetkinlik ve becerilerine göre kullanımları, hediye olarak krala, kraliçeye veya yabancı ülkelere sunulmaları ve hatta cezalandırılmaları konusunu açıklamaya çalıştık. Bu durum tutsakların ve NAM.RA'ların Hititler için bir ganimet anlamı ifade etmesi nedeniyle onları istedikleri şekilde yönlendirip kentler arasında aktarım yapabildikleri gibi ülkeler arasında da bunu gerçekleştirebildikleri görülmektedir.

Burada Kuruštama Anlaşması'ndan bahsederek, ülke dışına götürülmüş olan Kuruštama halkına dair Hitit çiviyazılı belgelerinde yapılan atıfları bir başlık altında toplamaya çalıştık. Hitit kralı I. Šuppiluliuma'nın Mısır ülkesi sınırında bulunan Amka ülkesine yaptığı seferin sözkonusu edildiği oğlu II. Muršili'nin II. Veba Duası'nda bununla ilgili bir örnek görülmektedir.

KUB 14.8¹²¹ (CTH 378)

öy.

26 *nu-za ÉRIN^{MEŠ} ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} ŠA KUR^{URU} Mi-iz-ri tar-aḫ-ta na-at-kán ku-
en-ta nu^{LÚ.MEŠ} ap-pa-a[n-ta-an]*

27 *ku-in e-ep-pír na-an ma-aḫ-ḫa-an I-NA KUR^{URU} Ḫa-at-ti EGIR-pa ú-ya-te-e-er*

28 *nu-kán I-NA ŠÀ^{BI} LÚ.MEŠŠU.DAB.BI^{HLA122} ḫi-in-kán ki-ša-at na-aš ak-ki-iš-ki-u-
an d[a-a-iš]*

29 *ma-aḫ-ḫa-an-ma^{LÚ.MEŠ} ŠU.DAB.BI^{HLA123} I-NA ŠÀ^{BI} KUR^{URU} Ḫa-at-ti ar-nu-e-er
nu-kán ḫi-in-ga-an*

30 *I-NA ŠÀ^{BI} KUR^{URU} Ḫa-at-ti^{LÚ.MEŠ} ŠA-AB-TU₄-TUM¹²⁴ ú-e-te-er nu-kán I-NA ŠÀ
KUR Ḫa-at-ti*

31 *a-pé-e-ez-za UD^{KAM}-az ak-ki-iš-ki-it-ta-ri ...*

26 Mısır ülkesinin yaya (ve) arabalı savaşçılarını yendi. Onları öldürdü

27 Yakaladıkları tutsakları Ḫatti ülkesine geri getirdikleri zaman

28 tutsakların arasında veba (salgın) oldu ve onlar ölmeye başladı(lar).

29 Fakat tutsakları Ḫatti ülkesinin içinde getirdikleri zaman veba (salgınını)

30 tutsaklar Ḫatti ülkesinin içine getirdiler. Ḫatti ülkesinin içinde

31 o günden beri ölüm hüküm sürüyor. ...

Bu konuda en ilginç belgelerden birisi de KBo 14.12 numaralı metindir. Bu metinde, Kuruştama kentinde yerleşik bulunan nüfusun güneye, Mısır sınırına

¹²¹ Goetze 1927-1930: 210-211; Arıkan 1994: 92; Singer 2002: 58.

¹²² Metnin B nüshası olan KUB 14.11 + KBo 55.25 öy.II 28'de ^{LÚ.MEŠ}ŠA-AB-DU-TI olarak geçmektedir. Sumerce ve Akadca sözcükler birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

¹²³ B nüshası KUB 14.11 + KBo 55.25 öy.II 31'de ^{LÚ.MEŠ}ŠA-AB-TUM-TI olarak geçmektedir.

¹²⁴ B nüshası KUB 14.11 + KBo 55.25 öy.II 34'de ^{LÚ.MEŠ}ŠA-AB-TUM olarak geçmektedir.

yerleştirildiğinden bahsedilmektedir. Bu “yeniden yerleştirmenin” askeri birtakım amaçlar taşıdığı düşünülebilir¹²⁵. Bu konu, II. Murşili’nin yazdırdığı “Šuppiluliuma’nın Kahramanlıkları” metninde şöyle ele alınmaktadır:

KBo 14.12 +¹²⁶ (CTH 40)

ay. IV

26 ... nu A-BU-YA iš-ḫi-ú-la-aš nam-ma tup-pí

27 ú-ek-ta an-na-az ma-aḫ-ḫa-an LÚ^{URU} Ku-ru-uš-ta-ma

28 DUMU^{URU} Ḫa-at-ti^DU-aš da-a-aš na-an KUR^{URU} Mi-iz-ri

29 [p]é-e-da-aš na-aš LÚ^{MEŠ URU} Mi-iz-ri i-ia-at nu-kán^DU-aš

30 [A-NA] KUR^{URU} Mi-iz-ri Û A-NA KUR^{URU} Ḫa-at-ti ma-aḫ-ḫa-an

31 [iš-ḫ]i-ú-ul iš-tar-ni-šum-mi iš-ḫi-ia-at uk-tu-ri-at-kán

32 [ma]-aḫ-ḫa-an iš-tar-ni-šum-mi a-aš-ši-ya-an-te-eš

33 [n]u-uš-ma-aš-kán ma-aḫ-ḫa-an tup-pí pí-ra-an ḫal-zi-ir

34 [n]am-ma-aš-ma-aš A-BU-YA ki-iš-ša-an IQ-BI

35 [k]a-ru-ú-i-li-ia-za-ḫa-kán^{URU} Ḫa-at-tu-ša-aš

36 [^{UR}U] Mi-iz-ra-aš-ša iš-tar-ni-šum-mi a-aš-ši-ia-an-te-eš

37 [e]-šir ki-nu-na-ḫa-an-na-aš-kán ki-i-ya iš-tar-ni-šu[m-mi]

38 [ki-š]a-at nu-ḫa-kán KUR^{URU} Ḫa-at-ti KUR^{URU} Mi-iz-r[i-ya]

39 [uk-t]u-u-ri nam-ma iš-tar-ni-šum-mi a-aš-ši-y[a-an-te-eš]

26-27 Ayrıca babam anlaşma tabletini istedi. Eskiden nasıl

28 Fırtına Tanrısı Ḫatti evladı (olan) Kuruştama halkını aldığını ve Mısıra

¹²⁵ Bryce 2009: 399.

¹²⁶ Güterbock 1956: 98; Goetze KIF I 1927-1930 2: 161-251.

- 29** götürdüğünü ve onları Mısırlı yaptığını; Fırtına Tanrısı
- 30** Mısır ülkesine ve Hatti ülkesine
- 31** anlaşma yaptı(rdı)ğını ve onlar daimi olarak
- 32** nasıl birbirleri ile sevgili/dost iseler
- 33** ve onlar tableti nasıl okudularsa
- 34** sonra babam onlara şöyle söyledi:
- 35** “Eskiden Hattuša
- 36** ve Mısır birbirleri ile sevgili/dost
- 37** idiler. Şimdi de birbirleri ile böyle (sevgili/dost)
- 38** [ol]du. Hatti ülkesi [ve] Mısır ülkesi
- 39** birbiriyle [eb]edi sevgili/do[st olmuşlar(dır)].
-

Metinde geçen Kuruştama kentinin, Kaşka bölgesi içinde ve modern Turhal/Tokat yerleşimi yakınında olabileceği belirtilmiştir¹²⁷. Kuruştamalılardan Mısır’ın da yardımı ile Kenan bölgesinde bir yere yerleştirildikleri ve kendilerini muhtemelen “Kuruştama halkı” veya “Kaşka halkı” olarak adlandırdıkları ancak burada “Hititler” olarak tanındıkları düşünülmektedir¹²⁸. Buradan anlaşılan, Kuruştamalılardan Hattili bir yetkili önderliğinde Mısır sınırına götürüldükleri ve burada yerleştirildikleridir. Daha sonra ise bu şartlara uygun olarak iki devlet arasında, yani Hitit ve Mısır arasında, bir anlaşma yapılmıştır¹²⁹.

¹²⁷ del Monte-Tischler 1978: 229.

¹²⁸ Singer 2011: 470.

¹²⁹ Singer 2011: 472

KBo 8.37 (+) Bo 3508¹³⁰ (CTH 134)

öy.

7' \dot{U} LÚ^{MEŠ} URU *Ku-ru-uš-t[a-ma*

8' *nu-un-na-aš-kán* LÚ^{MEŠ} *a-ra-aš* [LÚ^{MEŠ} *a-ri* (?)

9' [(i)]š-*kal-la-at-ta* *ku-it* x[

ay.

2' [*-l*]u-e-ez-za-aš[?](-)*ta kat*[?]-x[

3' [*ud-d*]a-an-da(?) LÚ^{MEŠ} URU *Ha-at-ti* [

4' [*an*]-da *le-e ú-e-mi-ya-at-t[a(a)-ni*

5' [H]U^L-*lu-it ud-da-an-da* LÚ^{MEŠ} URU *Ha[-at-ti I-NA* (KUR^{URU} *Mi-iz-ri*)

6' [(*an-d*)]a *le-e pa-it-ta-a-ni* \dot{U} [?] [LÚ^{MEŠ} URU *Mi-iz-ri*]

7' [I-N]A KUR^{URU} *Ha-at-ti* HUL^{la}[-*ui/ua-az*(?) *le-e pa-it-ta-a-ni*(?)]

8' [KUR H]a-at-tu-ša-aš A-NA KUR *Mi-iz-r[i* LÚ^{MEŠ} *šar-te-e-eš* (e-eš-)*tu*]

9' [*nu*?^{UR}]U¹ *Mi-iz-ra-an* PAP-ši^{URU} *M[i-iz-ra-aš* A-NA KUR *Ha-at-tu-ša-aš*]

10' [L]Ú^{MEŠ} *šar-te-e-eš* e-eš-tu [*nu*^{URU} *Ha-at-tu-ša-an* PAP-ši]

11' [LÚ]^{MEŠ} URU *Mi-iz-ra* ka-a-[

12' [*n*]u EGIR-*pa a-la-la-an*[

13' [H]UL^{lu} *le-e* x[

öy.

¹³⁰ Singer 2011: 475.

- 7' ve Kurušta[ma] halkı [
 8' bizim (aramızda), biri [diğetine
 9' ayrılan/ ... ayrıldı [biz(?)
-

ay.

- 2' ... [
 3' Hatti halkı [mese]lesi ile(?) [
 4' buluşma[yın/bulma[yın!
-

- 5' Ha[tti]liler, [kötü] mesele ile (amaç ile) [Mısır ülkesine]
 6' gitmeyin ve? [Mısırlılar]
 7' Hatti ülkesi[ne] kötülük[le gitmeyin?
 8' [H]attuša [ülkesi] Mısır ülkesine [müttefik(ler)¹³¹ olsun],
 9' [ve?] Mısır'ı korusun! M[ısır Hattuša ülkesine]
 10' müttefik([I]er) olsun [ve Hattuša'yı korusun!]
-

- 11' Mısır [ha]lkı ... [
 12' ve geri/tekrar sığınma¹³²? [
 13' kötülük ...ma/masın/mayın! [
 14' ...
-

Hattililer ve Mısırlılar arasındaki bu anlaşma¹³³ metnine bakarak, II.

Muršili'nin de belirttiği üzere "Hattili olan Kuruštama halkının" (KBo 14.12 + ay.IV

¹³¹ LÜ *šardiya-/sartiya-* "yardım, destek, yardımcı, müttefik, kurtarıcı; yardımcı kuvvet", pl. nom. *šarteš*, bkz. Ünal 2016a: 468a.

¹³² Singer 2011: 478; Puhvel 1984: 27.

28) buradaki metinde Mısırlılar tarafından dost ve müttefik olarak görülmeleri istenmiş ve bu yeni yerleşimcilerin Mısır ülkesine herhangi bir kötülüğünün dokunmayacağına garantisini verilmiştir. Bu anlaşmanın firavun II Amenofis ile I. Tudhaliya arasında olma ihtimali üzerinde durulduğuna bakılırsa¹³⁴, Zannanza olayı öncesi I. Şuppiluliuma, Mısır kraliçesi ile yapılacak evlilik ile ilgili olarak söz konusu anlaşma tabletini istemiş olabilir. Ancak yine onun zamanında, Zannanza olayı sonrası, Veba Duaları'nda geçen olayın yaşandığı, yani I. Şuppiluliuma'nın Mısır birlikleri ile savaşarak buraya yerleştirilmiş olan Kuruştamalıları geri çekmeye çalıştığı düşünülebilir. Böyle bir müdahalenin altındaki nedenlerden biri de daha önceki dönemlerde Mısırdan Arzağa kralı Tarhunduradu'ya gönderilmiş olan mektupta geçen “Kaşkalı göndermesi” isteğinde bulunan mektubu olabilir¹³⁵.

¹³³ Bunun II. Murşili tarafından bahsedilen (KBo 14.12) “Kuruştama Anlaşması” metni olup olmadığı yönünde tartışmalar için bkz. Singer 2011: 478.

¹³⁴ Singer 2011: 483; Sürenhagen 2006: 63, 66.

¹³⁵ Singer 2011: 480; Moran 1992: 101.

3. YORUMLAR VE SONUÇ

Bu konu için yorum adı altında bir bölüm açmaktaki amaç, bilim insanlarının konu ile ilgili görüşlerinin yanında, kendi fikirlerimizin de ifade edilebileceğine dair duyduğumuz gereklilik ve bu gerekliliğin uygun akademik dil ile yansıtılması yönündeki isteğimizdir.

Buraya kadar işlediğimiz metinlerden ve başvuru yayınlarından anladığımız kadarıyla Hitit kralları kendisine ait olan ülke topraklarını, kullanmak üzere birtakım kişilere toprak tahsis belgeleri aracılığıyla verdiği gibi, topraklarla birlikte içindeki nüfusu da mal sahibine tahsis etmekte ve hatta tezimizde konu edilen NAM.RA'lar da bu tahsisin içinde yer alabilmektedir. Ayrıca tapınakların ve Tanrı kültlerinin bulunduğu şehirlere yapılan hatırı sayılır miktarda hayvan, eşya bağışının yanında yine NAM.RA'lar da bu tapınaklarda hizmet personeli olarak görev yapmaktadır. Bu yöntemle gönderilen NAM.RA'ların o bölgede yetkili *BEL MADGALTI* (*auriyaš išha-* “askeri vali, hudut beyi”) aracılığıyla yerleşim ve dağıtımlarının yapıldığı ve bu sayede gerek tarımsal, gerek ekonomik gerekse askeri anlamda devlet için hizmet etmek üzere hazır durumda bir insan kaynağı olarak kullanıldıkları da çıkan sonuçlar arasındadır.

Kanun maddelerinde de karşımıza çıkan *šahhan-* ve *luzzi-* terimleri ile ilgili olarak ise, bunlar birer sözcük olarak anlam ifade etmekten çok birer vergi türü olarak Hitit devletinin idari ve ekonomik yapısında kullanılan terimler halinde karşımıza çıkmaktadır. Bu terimlerden *šahhan-*, arazi işletme karşılığı ödenen vergi, bir çeşit zeamet görevi ya da tımar vergisi olarak tanımlanabilir¹³⁶. Bu durumda mal

¹³⁶ Alp 1947: 399; Güterbock 1961: 68; Ünal 2016a: 441a.

sahibine verilen toprağa karşılık devlete sunduğu hizmetin yanında bir de maddi bir sorumluluk vermesini düzenleyen vergi olduğu düşünülebilir. Diğer terim olan *luzzi-* ise, tımar arazisinde bulunan yapıların, devletin farklı yerlerinde bulunan tapınakların, idari ve askeri yapıların yapım ve onarımı gibi konularda yani devlet görevi anlamında yapılan iş ve hizmet, yani tımar yükümlülüğü, angarya olarak karşımıza çıkmaktadır¹³⁷.

Ḫattuša, yani kral, komutan olarak ordusunun başında çıktığı seferi yönetip ganimetleri -ve elbette NAM.RA'ları da- başkente ulaştırıyordu. Daha sonra ise kral olarak idari işleri ele alıyor ve bu ganimetlerin, esirlerin, elde edilen toprakların gerekli kişilere ve yerlere dağıtımını gerçekleştiriyordu. Bu dağıtımdan sonra çıkan yasal sorunların çözümü ise yerel yetkililer tarafından sağlanamadığı takdirde veya arazinin ve dolayısıyla içinde bulunan nüfusun da başıboş kalması halinde konu tekrar krala geliyor ve bu kez de yargıç olarak konu ile ilgili kararını veren kral, tekrar bir dağıtım yapabiliyordu.

II. Murşili'nin Batı Anadolu seferinden sonra beraberinde getirdiği söz konusu nüfus, Hitit tarihi boyunca ülke içinde bu amaçlarla taşınmış ilk değil ama en büyük insan topluluğu olma özelliğini taşımaktadır. Yine aynı bölgeden daha önce I./II. Tuḫaliya'nın Aššuua seferi neticesinde Ḫattuša'ya getirdiğini belirttiği 10.000'den fazla insanın daha varlığı bilinmektedir. II. Murşili'nin ayrıca Gašga seferinden de getirdiği 15.500 kişilik bir rakam bulunmaktadır. I./II. Tuḫaliya ve özellikle II. Murşili devirlerinde Batı Anadolu'dan ve diğer yerlerden getirilen bu kalabalık nüfusun, topluma, ekonomiye, kültüre, dile vs. birçok yapısına olumlu-olumsuz etkiler yapmış olması muhtemeldir. Örneğin İmparatorluk döneminin

¹³⁷ Alp 1947: 399; Ünal 2016a: 328b.

başlarında yazılmış metinler üzerinde yapılan prosopografi (*tarihi şahsiyetlerin hayatının ve aile bağlantılarının arşiv kayıtlarına dayanarak ortaya çıkarılması*) çalışmalarına ve metinlerdeki sözcük analizlerini konu edinen bir çalışmaya göre Hatti ülkesinde bu dönemde yerleşik bulunan nüfus içinde daha önceki dönemlere göre daha fazla sayıda Luvice adlar ve sözcükler kullanılmaya başlandığı iddia edilmektedir¹³⁸.

Elbette bu kadar fazla sayıda insanın Hatti ülkesine getirilmesi ciddi bir demografik ve kültürel karmaşa yaratmış olsa gerektir. Melchert'e göre, dilin yayılışı ile kitlesel göçler arasında bir ilişki kurmak mümkündür. Az nüfuslu dil kullanıcısının yeni bir coğrafyada kullanım alanı bulması da bunun sebepleri arasında gösterilebilir¹³⁹. Bunda II. Murşili'nin Arzağa ve Gaşga seferi, I./II. Tudhaliya'nın Aşşuğa seferi gibi büyük çaplı askeri organizasyonlar sonrası uygulamış olduğu bu nüfus politikasının etkili olduğu düşünülebilir. Yani bir başka deyişle, bu seferler sonrasında memleketlerinden alınan NAM.RA'lar, muhtemelen imparatorluk toprakları içinde çeşitli bölgelere dağıtılarak yeniden yerleştirilmiştir ki bunun örneklerini yukarıda birçok metinde göstermiş olduğumuzu düşünüyoruz. Metinlerde *BĒL MADGALTI* (*auriyaş işhaş* “askeri vali, hudut beyi”) olarak geçen yetkililerin ise, bu NAM.RA'ların ve diğer nüfus ögelerinin, kralın direktifleri doğrultusunda ülke içinde yerleştirilmesinden¹⁴⁰ ve buldukları yerlerdeki durumlarından¹⁴¹ sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Bu nüfus aktarımının metinlerde ele alınan rakamsal boyutları oldukça büyük sayılara işaret etmektedir. Yine de

¹³⁸ Yakubovich 2008: 325.

¹³⁹ Melchert 2010: 25.

¹⁴⁰ Hoffner 2009: 164.

¹⁴¹ Alp 1949: 257.

sayılara dair daha kalıcı bir gösterim olması amacıyla, bir tablo ile bu durumu gösterebiliriz¹⁴².

KRAL	NAM.RA SAYISI
I./II. Tudhaliya	NAM.RA'lar (sayısı belli değil), 10.000 asker ve 600 arabalı savaşçı (CTH 142)
I. Šuppiluliuma	3.330 tutsak ve NAM.RA (CTH 40)
II. Muršili	90.000 tutsak ve NAM.RA (CTH 61)
III. Hattušili	7.000 NAM.RA (CTH 181)

Sonuç olarak, filolojik malzemenin başka kanıtlarla da desteklenmesi konusunda çalışmaların devamı ve gelişmesi beklenmektedir. Bu gerçekleştiği takdirde NAM.RA'lar ve onların Hitit devleti ile toplumu arasındaki etkileri konusunda daha ayrıntılı bilgilerin ortaya çıkabileceğine inanıyoruz. Ayrıca burada birinci elden kaynaklar olan Hitit metinleri ile işlenen NAM.RA konusunun, farklı disiplinlerin ortak yürüteceği çalışmalarla konunun daha iyi anlaşılıp, günümüze uygun daha somut örnekler ile açıklanabileceği düşüncesindeyiz.

¹⁴² Hoffner 2002: 61'de yer alan bilgiler temel alınarak hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Alp S. 1947

“Hitit Kralı IV.(?) Tuthaliya'nın Askeri Fermanı / Military Instructions of the Hittite King Tuthaliya IV.(?)”, in: *Belleten* 11, ss. 383-402 / 403-414.

_____ **1949**

“Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı”, *Belleten* 13, ss. 245-270.

_____ **1991**

Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük, TTK Yayınevi, Ankara.

Archi A. 1979

“Auguri per il Labarna”, in: *GsMeriggi* ss. 27-51.

Archi A-Klengel H. 1980

“Ein hethitischer Text über die Reorganisation des Kultes”. *Altorientalische Forschungen* 7, ss. 143-158.

Arıkan Y. 1994

II. Mursili'nin Veba Duaları (CTH 378). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

_____ **2000**

“Hitit Belgelerinde Körler”, in: *Archivum Anatolicum* 4, ss. 207-224.

Beal R. 1988

“The ^{GIŞ}TUKUL-Institution in Second Millennium Hatti”, *Archiv für Orient Forschung* 15, ss. 269-305.

Beckman G.M. 1999

Hittite Diplomatic Texts; 2nd Edition, (Society of Biblical Literature Writings from the Ancient World 7) Atlanta.

Bryce T. R. 2003

Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum (çev. Müfit Günay). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

_____ **2005**

The Kingdom of the Hittites, Oxford University Press, Oxford.

_____ **2009**

The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia. The Near East from the Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire, London-New York.

Cammarosano M. 2006

Il decreto antico-ittita di Pimpira, (Eothen 14) Firenze.

Carruba O. 1977

“Beitrag zur mittelhethitischen Geschichte I.” *Studi Micenei ed Egeo Anatolici* 18, ss. 137-174.

Collins B.J. 2007

The Hittites and Their World, Atlanta.

Darga M. 1973

Karahna Şehri Kült Envanteri. (Keilschrifturkunden aus Boghazköi XXXVIII 12), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1825, İstanbul.

del Monte G.F. – Tischler J. 1978

Die Orts und Gewässernamen der hethitischen Texte, (Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes 6; TAVO Beihefte B 7) Wiesbaden.

del Monte G.F. 1992

Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement, (Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes 6/2; TAVO Beihefte B 7/6) Wiesbaden.

_____ **2003**

Antologia Della Letteratura Ittita. Servizio Editoriale Universitario di Pisa.

Ertem H. 1973

Boğazköy metinlerine geçen coğrafya adları dizini, Ankara.

_____ **1980**

Hitit Devletinin İki Eyaleti: Pala- Tum(m)ana ile Yakın Çevresindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler [Zwei Provinzen des hethitischen Staates: Neuer Lokalisierungsversuch von Pala-Tum(m)ana und umliegenden Orten], Ankara.

Forlanini M.1990

“Uda, un cas probable d'homonymie”, in: *Hethitica* 10, ss.109-127.

Friedrich J. 1926

Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache 1. Teil: Die Verträge Muršiliš'II. mit Duppi-Tešup von Amurru, Targašnalliš von Hapalla, (Mitteilungen der Vorderasiatisch-Agyptischen Gesellschaft 31) Leipzig.

_____ **1952**

Hethitisches Wörterbuch. Heidelberg.

_____ **1959**

Die hethitischen Gesetze. Transkription, Übersetzung, sprachliche Erläuterungen und vollständiges Wörterverzeichnis, (Documenta et monumenta Orientis antiqui 7) Leiden.

Goetze A. 1930

“Die Pestgebete des Muršiliš”, in: *Kleinasiatische Forschungen* 1 ss.161-251.

_____ **1933**

Die Annalen des Muršiliš, (Mitteilungen der Vorderasiatisch-Agyptischen Gesellschaft 38) Leipzig.

González Salazar J.M. 1994

“Tiliura, un ejemplo de la política fronteriza durante el imperio hitita (CTH 89)”, in: *Aula Orientalis* 12 159-176.

Groddek D. 2004

Hethitische Texte in Transkription. KUB 51, (Dresdner Beiträge zur Hethitologie-P 15) Dresden.

Güterbock H.G. 1956

“The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II”, in: *Journal of Cuneiform Studies* 10 41-68, 75-98, ss. 107-130.

_____ **1961**

Rev. of: Friedrich J. 1959b, in: *Journal of Cuneiform Studies* 15, ss. 62-78.

Hazenbos J. 2003

The Organization of the Anatolian Local Cults during the Thirteenth Century B.C. An Appraisal of the Hittite Cult Inventories, (Cuneiform Monographs 21) Leiden - Boston.

Heinhold-Krahmer S. 1977

Arzawa. Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen, (Texte der Hethiter 8) Heidelberg.

Hoffner H.A. 1997

The Laws of the Hittites. A Critical Edition, Leiden - New York - Köln.

_____ **2002**

“The Treatment and Long-Term Use of Persons Captured in Battle according to the Maşat Texts”, Gs. Güterbock, ss. 61-72.

_____ **2003a**

“The Disabled and Infirm in Hittite Society”. *Eretz-Israel 27*, Jerusalem.

_____ **2003b**

“Records of Testimony Given in the Trials of Suspected Thieves and Embezzlers of Royal Property”, in. *Context of Scripture* Vol. III, ss. 57-60.

_____ **2009**

Letters from the Hittite Kingdom, Society of Biblical Literature Writings from the Ancient World Atlanta.

Kloekhorst A. 2008

Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon, Leiden.

Kronasser H. 1962-1966

Etymologie der hethitischen Sprache. 1/1 Zur Schreibung und Lautung des Hethitischen 1/2 Wortbildung des Hethitischen, Wiesbaden.

_____ **1987**

Etymologie der hethitischen Sprache. 2: Ausführliche Indices zu Band 1 zusammengestellt von Neu E., Wiesbaden

Laroche E. 1959

Dictionnaire de la langue louvite, (Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul 6) Paris.

_____ **1966**

Les noms des Hittites, (Études linguistiques 4) Paris.

Lorenz J.-Schrakamp I. 2011

“Hittite Military and Warfare”, *Colloquia Antiqua* 2, ss. 125-151.

_____ **2014**

“Our Master! Do not destroy us!” The Fate and Role of Non-Combatants in the Wars of the Hittites, *Alter Orient und Altes Testament* 413, ss. 37-64.

Melchert H. C. 2010

“Prehistory”. H. C. Melchert (ed.) içinde, *Luviler*. (B. Baysal ve Ç. Çidamlı çev.) Leiden-Boston: *Hanbuch der Orientalistik* ss. 19-25.

Miller J.L. 2013

Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts, Society of Biblical Literature 31 Atlanta.

Moran W.L. 1992

The Amarna Letters. Edited and Translated, Baltimore – London.

Oded B. 1979

Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire. Wiesbaden, Germany: Ludwig Reichert Verlag.

Otten H. – Souček V. 1965

Das Gelübde der Königin Puduhepa an die Göttin Lelwani, (Studien zu den Boghazköi Texten 1) Wiesbaden.

Puhvel J. 1984

Hittite Etymological Dictionary Vol. 1: Words beginning with A; Vol 2: Words beginning with E and I, Berlin - New York - Amsterdam.

Roos J. de 2007

Hittite Votive Texts, Istanbul – Leiden.

Rutherford I. C. 2004

“Women Singers and the Religious Organisation of Hatti. On the Interpretation of CTH 235.1 & 2 and Other Texts”, in: *Offizielle Religion* ss. 377-394.

Rüster C. – Neu E. 1989

Hethitisches Zeichenlexikon. Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Bogazköy-Texten, (Studien zu den Boghazköi Texten Beiheft 2) Wiesbaden.

Singer I. 1998

“From Hattuša to Tarhuntašša: Some Thoughts on Muwatalli's Reign”, in: *3HitCongr* ss. 535-541.

_____ **2002**

Hittite Prayers, (Society of Biblical Literature Writings from the Ancient World 11) Atlanta.

_____ **2011**

The Calm before the Storm. Selected Writings of Itamar Singer on the End of the Late Bronze Age in Anatolia and the Levant, (Society of Biblical Literature, Supplement 1) Atlanta.

Sürenhagen D. 2006

“Forerunners of the Hattusili-Ramesses treaty”, in: *The British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 6 ss. 59-67.

Tekeli İ. 2014⁵

Göç ve Ötesi. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ten Cate Houwink Ph.H.J. 1966

“Mursilis' North-Western Campaigns-Additional Fragments of His Comprehensive Annals”, *Journal of Near Eastern Studies* 25, ss. 161-191.

Tenner E. 1926

“Ein hethitischer Annalertext des Königs Muršiliš II (KBo V 8 = Bo 2022). Text, Übersetzungsversuch, sprachliche Anmerkungen”, in: *JubRealschuleLeipz* ss. 83-106.

Tischler J. 1977

Hethitisches Etymologisches Glossar, Lief. 1, Innsbruck.

_____ **2001**

Hethitisches Etymologisches Glossar, Teil II, Lief. 11/12 P, Innsbruck.

Ünal A. 2007

Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü (2 Cilt). Hamburg.

_____ **2016a**

Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

_____ **2016b**

Hititlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk, Eğlence; Müzik, Dans, Spor, Sirk ve Gladyatör Oyunları. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

von Schuler E. 1965

Die Kaşkäer. Ein Beitrag zur Ethnographie des alten Kleinasien, (UAVA 3) Berlin.

Watkins C. 1979

“NAM.RA GUD UDU in Hittite: Indo-European poetic language and the folk taxonomy of wealth”, in: *Hethitisch und Indogennanisch* ss. 269-287.

Werner R. 1967

Hethitische Gerichtsprotokolle, (Studien zu den Boghazkoi Texten 4) Wiesbaden.

Wilhelm G. 2009

“Demographic Data from Hittite Land Donation Tablets ”, in: *Central-North Anatolia* ss. 223-233.

Wouters W. 1989

“Urḫi-Tešub and the Ramses-Letters from Boghazköy”, in: *Journal of Cuneiform Studies* 41, ss. 226-234.

Yakubovich I. 2008

Sociolinguistics of the Luvian Language, Diss., Chicago 2008. (https://uni-marburg.academia.edu/IlyaYakubovich_adresinden_27/06/2016 tarihinde erişildi.)

ÇALIŞMADA KULLANILAN METİNLER

HKM 24: 51.	KUB 13.2: 44.
HKM 58: 52.	KUB 13.35: 54.
HT 4: 50,51.	KUB 14.3: 57.
IBoT 1.29: 46.	KUB 14.8: 58.
KBo 3.4: 9.	KUB 15.21: 49.
KBo 3.23: 4.	KUB 17.35: 45
KBo 5.8: 20.	KUB 21.29: 16.
KBo 5.9: 14.	KUB 21.38: 54.
KBo 6.3: 47.	KUB 23.11: 9.
KBo 8.34 + KBo 16.12: 21.	KUB 23.68: 8.
KBo 8.37 (+) Bo 3508: 61.	KUB 26.69: 6.
KBo 12.53 + KUB 48.105: 26.	KUB 38.12: 24.
KBo 14.12 +: 59.	KUB 51.23 + KUB 57.108: 22
KBo 16.13 (2807/c)+KBo 7.17: 11.	

Özet:

Nüfus ve yönetimi, devletlerin sosyal yapıları ile ilgili olduğu kadar, yönetim politikaları ile de ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında ise devletlerin nüfus politikalarının, toplumun ülke içinde dağılımları ile ilgili değişimleri kontrol etmek konusunda kişilerin yaşam yerlerini değiştirme olgusunun hem sosyal sistem hem de yönetim organizasyonu açısından iki boyutu vardır. Nüfus aktarımının açıklanması için her iki boyuttan da ele alınması ve bunların birbirleriyle ilişkilerinin ve birbirlerine etkilerinin de incelenmesi gerekir.

Hitit devri Anadolu'su içinde, devlet tarafından gerçekleştirilen nüfus aktarımları konusu, konu ile ilgili olarak elde var olan çivi yazılı birinci el kaynak sayısının fazlalığına rağmen, bu kaynaklarda yöntem, amaç, daha önceki aktarımlara yapılan atıfların yetersiz olması, yani içeriğinde konu ile ilgili detaylara fazla yer verilmemesi ve değinilmemesi gibi nedenlerle gereken şekilde ele alınamamıştır. Hititlerdeki nüfus aktarımları, benzerlerinden farklı olarak genel bir devlet politikasından çok, krallara göre değişen anlamlarda uygulanan bir strateji gibi görünmektedir. Bu çalışmada ise ana konu başlıkları altında, ilgili metinler değerlendirilmiş ve konu çivi yazılı metinlerle örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Hititler, NAM.RA, Nüfus aktarımı, Toplumsal yapı.*

Abstract:

Population and population management is relevant with management policy as much as its social structure of state. From this point, inhabitants policy of states has two dimensions that both social system and management organization, on controlling the changings about distribution of population through the country. In order to explain public transportation and deportation, it needs to be considered bidimensionally and be examined on relations with each other effects on each other.

The public transportation issue which is led by state itself has not been examined sufficiently although the excessive amount of written first hand cuneiform texts existence, but the content of them not enough for the method, purpose and addresses the previous transportations during the Hittite era in Anatolia. Deportations in Hittite, unlike their counterparts, seems to a strategy which is being used in different meanings vary from king to king, rather than a general state policy. In this study, texts being utilized and the issue has been tried to illustrated with texts under the main headings.

Keywords: *Hittites, NAM.RA, Public deportation, Social structure.*

